

Plutokratie in de „oude democratieën der Nederlanden”

Cijfers en beschouwingen omtrent de korporatieve organisatie en de sociale structuur der gemeenten in de late middeleeuwen.

door

Dr. R. VAN UYTVEN

De negentiende-eeuwse geschiedschrijving, sterk in de ban van de Romantiek en van het Liberalisme, heeft in België met een bijzondere voorliefde de steden en de bestuursinrichting der gemeenten bestudeerd en niet zelden heeft zij er een voorafbeelding van de vrijheden en de rechten van de moderne burger in menen te vinden¹. Zelfs H. Pirenne gaf nog enigszins toe aan deze stroming toen hij in 1910 voor het grote publiek een synthesewerk over de gemeenten uitgaf onder de titel „Les anciennes démocraties des Pays-Bas”. De Gentse hoogleraar had echter te veel oog voor de realiteit om de dupe te zijn van de heersende gedachtenstroming. Het was voor hem evident dat het gemeentelijk bestuur in handen bleef van de rijke burgers². In het Noorden, daarentegen, werd steeds het aristokratisch en oligarchisch karakter van de stedelijke besturen in tegenstelling tot de zogenaamde democratische organisatie der Vlaamse gemeenten beklemtoond. Men wijst daarbij op het bestaan van een quasi gesloten „vroedschap”, een beperkte groep van 30 tot 90 families in wier schoot alle stedelijke magistraten en raadsleden werden aangeduid en, doorgaans daaraan verbonden, de instelling van een census voor kiezers en verkozenen, reeds van in de XIVe eeuw³.

Onder invloed van Pirenne en van zijn grote leerlingen werd de stedelijke geschiedschrijving, — reeds sinds de XVIe eeuw druk beoefend in deze gewesten —, een der kernproblemen van

(1) De beste vertegenwoordiger der richting, A. Wauters, *Les Libertés communales. Essai sur leur origine et leurs premiers développements en Belgique, dans le Nord de la France et sur les bords du Rhin*, Brussel-Parijs, 1878, I, p. 12 en 34, beschouwt de gemeenten als voorlopers van de parlementaire democratie en als de verdedigers van de gewetens- en meningsvrijheid.

(2) H. Pirenne, *Les anciennes démocraties des Pays-Bas (Bibliothèque de Philosophie scientifique)*, Parijs, 1910, p. 69.

(3) P.J. Blok, *Eene Hollandsche stad in de Middeleeuwen*, 's Gravenhage, 1883, p. 150 en 164-168; I. Vijlbrief, *Van anti-aristocratie tot democratie. Een bijdrage tot de politieke en sociale geschiedenis van Utrecht*, Diss. Amsterdam, 1950, p. 25 en 34-35.

het historisch onderzoek in het Zuiden. Talrijke stadsmonografieën kwamen telkens weer aantonen hoe bredere lagen van de bevolking door vaak bloedige opstanden tijdelijk de macht in handen kregen, maar ze spoedig nadien dienden te delen met de vroegere machthebbers. Bijna elke stad kende één of meer van deze zogenaamde democratische omwentelingen waardoor de ambachtslieden, doorgaans onder de leiding van een gegoed burger uit de bevoorrechte standen, een kortstondige machtspositie wisten te veroveren in het stadsbestuur⁴. Na dergelijke uitwassen kwam men, meestal door tussenkomst van de vorst, steeds klaar om te bemiddelen en bij die gelegenheid zijn invloed op de stedelijke aangelegenheden en geldzaken te versterken, tot een zekere verdeling der machten tussen de verschillende sociale lagen der bevolking⁵. In nagenoeg elke stad kwam op die wijze een quasi-konstitutionele indeling der bevolking tot stand in „Leden”, dit wil zeggen beroeps- of standengroeperingen die elk op een bepaald aandeel in de raadszetels en magistraatsfuncties konden aanspraak maken. Te Gent werden de drie „Leden” van 1369 tot 1540, de zo beruchte reorganisatie der Gentse gemeente door Karel V, gevormd door 1° de poorterij, de hogere burgerij levend van de opbrengst van haar domeinen en renten, van haar financiële activiteiten of van haar wedde als vorstelijke ambtenaren, 2° de kleine ambachten, vijftig tot zestig beroepsverenigingen van neringdoeners werkend voor de lokale en regionale markt, 3° de ambachten van de lakennijverheid zoals de wevers, de volders en een zestal minder belangrijke aanverwante beroepen. Het eerste Lid, ofschoon slechts een honderdtal families groeperend, legde in elk der twee schepenbanken beslag op drie zetels waaronder de eerste. De kleine ambachten en de draperiegroeperingen hadden in elk schepenkollege vijf vertegenwoordigers, ofschoon de draperiearbeiders meer dan 50 pct. der

(4) Bijvoorbeeld te Luik in 1253-1255 onder leiding van Hendrik van Dinant (F. Vercauteren, *Luttes sociales à Liège (Notre Passé, 2° s. III)*, Brussel, 1946, p. 48-59 en bibliografie aldaar, p. 117, speciaal het artikel van H. Pirenne, *Sur la condition sociale de Henri de Dinant*, in: *Bull. de l'Académie royale de Belgique, lettres*, 1908, p. 60-64) en te Leuven in 1360-1363 onder leiding van P. Couterreel (H. Sermon, *Geschiedenis van P. Couterreel, meier van Loven, een volksvriend uit de XIVe eeuw*, Antwerpen, 1860, is verouderd; met meer vrucht kan men de algemene werken raadplegen van H. Vander Linden, *Geschiedenis van Leuven*, Leuven, 1899 en *Histoire de la constitution de la ville de Louvain au moyen âge (Recueil des travaux Fac. Phil. & Lettres Université de Gand, VII)*, Gent, 1892, en van J. Cuvelier, *Les institutions de la ville de Louvain au moyen âge (Mém. ARB, lettres, 2° s., X, 2)*, Brussel, 1934.

(5) Aldus te Gent in 1275, 1288 en 1297 (H. Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën in de Middeleeuwen (Mém. ARB, lettres, XXXIX)*, Brussel, 1934, p. 44-62), te Leuven (zie n. 4) en elders. Talrijke voorbeelden bij G. Espinas, *Les finances de la commune de Douai des origines au XVe siècle*, Parijs, 1902, p. 54, n. 1.

ambachtslui uitmaakten⁶. Tijdelijk weliswaar wist een der Leden de andere op de achtergrond te dringen, terwijl ook de verhoudingen in het Lid der lakenindustrie niet ongewijzigd bleven. Wevers en volders bestreden elkaar om de voorrang en na 1361 wisten de wevers zich min of meer het monopolie der vertegenwoordiging der draperieambachten toe te eigenen. De tegenstelling tussen democratische perioden en jaren van overheersing der poorterie die men gewoon was in de Gentse geschiedenis der XIVe eeuw scherp af te tekenen, heeft men ondertussen veel moeten milderen in het licht van nieuwe onderzoekingen. Praktisch nooit werd een „Lid” der stad volledig verdrongen uit het stadsbestuur zodanig dat men heeft gemeend te mogen spreken van de afwisseling van twee partijen aan het bewind, en men zelfs het sociaal karakter der Gentse opstanden heeft ontkend⁷.

Te Leuven bleef de stedelijke inrichting zoals zij in 1378 en 1383 door Wenceslas en Johanna werd vastgelegd ten gevolge van de jarenlange strijd tussen ambachten en patriciaat tot het einde van het Oude Regime in haar grote lijnen bewaard. De macht was er verdeeld over drie bevolkingsgroepen: 1° het patriciaat, een beperkt aantal families van grondbezitters, renteniers, financiers en ambtenaren, 2° de Gilde, de organisatie der handelaars en industriëlen voornamelijk uit de draperie en 3° de ambachten, verdeeld over tien groepen of naties. Het patriciaat, ofschoon een kwantitatief onbeduidende minderheid, beschikte in de stadsraad over de volstreckte meerderheid: vier op zeven schepenen en elf der eenentwintig gezworenen werden in zijn schoot verkozen⁸. In 1423 en volgende jaren bestonden te Brussel twee erkende politieke groepen: de zeven geslachten van het patriciaat en de negen naties der ambachten. De stadsraad, bestaande uit twee burgemeesters, zeven schepenen, vier rentmeesters en zes gezworenen, werd beheerst door de geslachten. Deze duiden in hun rangen zeven schepenen, één burgemeester, twee rentmeesters en drie gezworenen aan, ofschoon zij in de XIVe eeuw niet eens één tiende der welstellende bevolking

(6) H. Van Werveke, *Gand. Esquisse d'histoire sociale (Notre Passé, 5° s. III)*. Brussel, 1946, p. 58-64. Zie ook H. Van Werveke, *Patriciaat en ambachten te Gent en De Grote Gentse Opstand*, in AGN, III, p. 10-12 en 202-210. Hierbij heeft Prof. Van Werveke rekening gehouden met de konklusies uit de onuitgegeven licentiaatsverhandeling van zijn oud-leerling R. Demuyne en met de argumentatie van P. Rogghé, *Het Gentsche Stadsbestuur van 1302 tot 1345 en een en ander betreffende Het Gentsche Stads Patriciaat*, in: *Hand. Maatsch. v. Gesch. & Oud. Gent*, n.r. I (1944), p. 135-163.

(7) P. Rogghé, *art. cit.*, p. 161-163 en Id., *De samenstelling der Gentse schepenenbanken in de 2e helft der 14e eeuw, ibidem*, IV (1949-50), p. 29-31. Van dezelfde auteur nog, *Gemeente ende Vrient. Nationale omwentelingen in de XIVe eeuw*, in: *Ann. Soc. Emulation Bruges*, LXXXIX (1952), p. 101-135.

(8) J. Cuvelier, *op. cit.*, p. 128-130 en 135-138.

vormden. Bovendien benoemden zij de vertegenwoordigers van de ambachten. De talrijke textielarbeiders, doorgaans de meest proletarische elementen der ambachten, waren allen gegroepeerd in één natie en hadden aldus slechts een zeer beperkte invloed⁹. Te Ieper was de bevolking verdeeld in vier groepen: 1° de poorterie en de rijke neringen der vleeshouwers, der visverkopers, der ververs en der scheerders, 2° het ambacht der wevers, 3° het ambacht der volders en 4° de andere ambachten. Te Brugge was zelfs een bevolkingsindeling voorzien in negen „Leden”; het eerste Lid werd gevormd door de poorters, het tweede door de wevers en door andere textielarbeiders, de zeven overige door verschillende andere beroepsgroepen. Sinds 1348 bestonden te Dinant drie Leden: 1° de „burgerij”, 2° de koperslagerskorporatie, ongetwijfeld rijker dan de overige ambachten en 3° de negen „gemene ambachten”. De eerste twee rijkere leden maakten gemene zaak in de beraadslagingen van de raad waarin zij beide elk negen gezworven hadden en de gemene ambachten samen slechts twaalf. Van de twee burgemeesters was steeds één lid van de burgerij; de andere werd om de beurt gekozen onder de koperslagers of onder de negen overige ambachten. Bovendien waren de schepenen uitsluitend benoemd onder de burgers¹⁰.

In al deze steden had men de bevolking verdeeld volgens standen en beroepen en in elk van hen had de poorterie of het patriciaat een in verhouding tot zijn aantal zeer overdreven invloed op de stadszaken behouden¹¹. Men verlieze daarbij niet uit het oog dat al deze inrichtingen dateren uit de periode die men in de stedelijke geschiedenis doorgaans aanduidt als de „demokratische of korporatieve periode”. „Demokratie” zowel als „volk” of „gemein” heeft voor de middeleeuwen echter een welbepaalde betekenis. Steeds bleef de politieke mondigheid beperkt tot bepaalde klassen der stedelingen: het patriciaat en de ambachten. Zelfs in Luik volgens H. Pirenne „de meest zuivere democratie die België in de middeleeuwen heeft gekend” was het burgerrecht *optimo jure* het uitsluitend voorrecht der ambachtsleden. Sterker nog, bij de tal-

(9) F. Favresse, *L'avènement du régime démocratique à Bruxelles pendant le moyen âge (1306-1423)* (*Mém. ARB, lettres*, 2° s., XXX, 1), Brussel, 1932, p. 230-232 en 17; Id., *Esquisse de l'évolution constitutionnelle de Bruxelles depuis le XIIe siècle jusqu'en 1477*, in: *Ann. Soc. Archéol. Bruxelles*, XXXVIII (1934), p. 61-64.

(10) J. Mertens, *De verdeling van de Brugse schepenzetels op sociaal gebied (XIII^{de} eeuw)*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, XXI (1961), p. 459-463; H. Pirenne, *Geschiedenis van België*, I, p. 295 n. 75; Id., *Histoire de la Constitution de la ville de Dinant au moyen âge* (*Rec. Trav. Fac. Phil & Lettres Univ. Gand*, II), Gent, 1889, p. 34-45.

(11) Ook te Geraardsbergen waar de burgerij in volle „demokratische” opstand vier op de twaalf toezichters op de rekeningen mag aanstellen (V. Fris, *Geschiedenis van Geraardsbergen*, Gent, 1911, p. 381).

rijke beroeringen te Gent en te Brugge ging de leiding steeds uit van bepaalde ambachtsmeesters¹². In algemene regel hadden bovendien in de ambachten alleen de meesters het voor te zeggen en waren hun knapen of gezellen geen volwaardige ambachtsgenoten, laat staan stemgerechtigd. In Vlaanderen evenwel schijnen uitzonderingen op deze regel nogal verspreid¹³. Elders was de gezel van elke politieke bevoegdheid verstoken. A fortiori gold dit voor de talrijke handlangers en ongeschoolde werkkrachten en voor de niet korporatief georganiseerde vaklui.

De reacties die tegen dit politiek monopolie der meesters loskwamen, waren uiterst zeldzaam en doorgaans zo vaag dat men ze eerder kan vermoeden dan ze met zekerheid aanwijzen. In Brabant schijnen de Honderd Mannen, een militaire organisatie die ook elders bekend was, daarbij de leiding te hebben genomen. Op 11 februari 1421 richtte de ruwaard Filips van St.-Pol te Brussel de Tien en Honderd Mannen op als een soort stedelijke militie op basis der buurtschappen. In de verwarde maanden die volgden, wierpen de Honderd Mannen zich op als politieke leiders van het lagere volk, waarschijnlijk tot groot ongenoegen van de gezworenen der ambachten, die in deze inbreuk op de korporatieve orde tevens een aanslag zagen op hun eigen positie. Ofschoon geen enkel positief bewijs is aan te voeren dat zij de ambachtsgezworenen vijandig gezind waren, bleken zij in elk geval door dezen met een ongunstig oog aanzien te worden. De gezworenen wisten echter hun overwicht op de Honderd Mannen wettelijk te doen bepalen¹⁴. Toch laat het verhaal van E. De Dynter, — een tijdgenoot en goed ingelicht waarnemer¹⁵, — omtrent de intocht van Jan IV te Brussel in december 1423 en omtrent het konflikt in de rangen van het Brussels gemeen een tegenstelling vermoeden tussen de gezworenen der ambachten en de Honderd Mannen. Op 22 december bezwoer Filips uit naam van de hertog de *burgimagistros, scabinos, juratos et centuriones* de stadskapitein Willem van Bogarden af te stellen. Zijn verzoek vond *adhesionem et assistenciam... in legislatoribus, consiliariis et pocioribus sive notabilioribus burgensi-*

(12) F. Vercauteren, *op. cit.*, p. 97; P. Rogghé, *Gemeente ende Vrient*, p. 134 en *passim*; J. Mertens, *art. cit.*, p. 455.

(13) H. Van Werveke, *De medezeggenschap van de knapen (gezellen) in de Middeleeuwse ambachten (Mededelingen KVA, letteren, V, 3)*, Antwerpen, 1943.

(14) F. Favresse, *L'avènement...*, p. 265-269.

(15) *Chronique des ducs de Brabant par E. De Dynter*, ed. P.F.X. De Ram, III (CRH in 4°), Brussel, 1857, p. 432-434. Over de originaliteit van de kroniek zie A. Uyttebrouck, *Note sur les rapports du Livre VII des „Brabantsche Yeesten” et du Livre VI de la Chronique d'Edmond de Dynter*, in: BCRH, CXXII (1958), p. 85-136. Het verhaal in *De Brabantsche Yeesten of Rijmkroniek van Brabant*, ed. J.H. Bormans (CHR in 4°), Brussel, 1869, p. 546-553 geeft een volledig gelijkaardige versie.

*bus ; sed aliqui parvi status ex communi populo se fortiter opposuerunt verbis irrationabilibus*¹⁶. Ofschoon de kroniekschrijver uitdrukkelijk de aanwezigheid vermeld heeft van de Honderd Mannen, vernoemt hij ze niet meer onder dezen die de afzetting van Willem van Bogarden wensten in te willigen. Zijn verhaal schijnt aldus te impliceren dat zij eerder aan de kant van het gemeen stonden. Dit hoeft weinig verwondering te baren, vermits de stadskapitein in feite de leider der Honderd Mannen was en zij hem zelf hadden laten aanstellen¹⁷. De voorstanders van het behoud van de stadskapitein dient men in geen geval te vereenzelvigen met het geheel der ambachten, gezien dadelijk na de vergadering de *legislatores et naciones* maatregelen nemen tegen opruiers. Normaal hadden de Honderd Mannen die als een soort burgerwacht instonden voor het handhaven der orde¹⁸, hierbij betrokken moeten zijn. Hun onthouding, die nogal opvalt wanneer de *burgimastri, scabini et consiliarii* aan Jan IV hun onderwerping gaan aanbieden en hun instemming betuigen met de afzetting van Willem van Bogarden, is sprekend. De naties staan daarbij nogmaals aan de kant van het stadsbestuur want *tota universitas septem prosapiarum et aliarum huiusmodi nacionum* leveren aan de hertog dertien oproerlingen uit die zich hadden willen verzetten. Pas als de stadskapitein uitdrukkelijk afstand gedaan heeft van zijn ambt, worden de Honderd Mannen opnieuw op het stadhuis ontboden, om samen met de gezworenen der natiën hun instemming te betuigen bij de vernietiging van zijn aanstellingsbrief door de burgemeesters, schepenen en gezworenen. Dat de Honderd Mannen nu weer vernoemd worden, bewijst o.i. dat het feit dat zij de vorige malen niet vermeld worden, geen toeval is, maar de weergave van de werkelijkheid en dat het argument *a silentio* geldend is¹⁹. Men ontkomt niet aan de indruk dat de Honderd Mannen voor een voldongen feit werden gesteld en dat men daarna hun instemming in zekere zin heeft afgedwongen. Het verschil in gedragslijn tussen de Honderd Mannen en de natiën, die duidelijk partij kiezen voor de stadsraad, blijkt uit het voorafgaande overduidelijk.

Ofschoon de Honderd Mannen een zekere politieke invloed bewaren vermits zij in de tweede helft der XVe eeuw regelmatig samen met de gezworenen van de natiën zetelen als het Derde Lid in

(16) *Chronique des ducs de Brabant*, p. 433.

(17) F. Favresse, *L'Avènement...*, p. 261-266.

(18) F. Favresse, *op. cit.*, p. 266-268. Van 20 april 1422 zijn de Honderd Mannen trouwens nauw bij alle stadszaken betrokken (*ibidem*, p. 261-266).

(19) *Chronique des ducs de Brabant*, p. 434-435. De akte van instemming bij F. Favresse, *op. cit.*, p. 315-316. Ook deze auteur is geneigd aan Bogarden radicale tendensen toe te schrijven (*ibidem*, p. 284).

de Grote Stadsraad²⁰, toch bleven zij eerder op de achtergrond tot bij de opstand na de dood van Karel de Stoute. Een in maart 1480 ingesteld onderzoek omtrent de onlusten van 1477, belicht vrij goed de gebeurtenissen, ofschoon de uitslagen van de ondervragingen niet altijd volledig en helder zijn²¹. Pieter van Marbais en Jan Bogart werden zowel door hun partijgangers als door hun tegenstanders aangewezen als de twee voornaamste leiders. Pieter van Marbais was kapitein der Honderd Mannen en Jan Bogart was een van hen. Deze twee, samen met de andere Honderd Man, de wever Jan van Fayt, en zes vertegenwoordigers der natiën, werden in 1480 naar Maximiliaan gezonden om de zaak van het gemeen te bepleiten. De aanwezigheid van de Honderd Mannen houdt klaarblijkelijk verband met de vooraanstaande rol die zij in de troebelen speelden. Dat zij werkelijk de leiders van de opstand waren, kan men ook opmaken uit het feit dat, in het van Maria van Bourgondië op 4 juni 1477 afgedwongen privilege, de instelling wordt bekrachtigd en hun verkiezing door de buurtschappen, en niet door de ambachtsmeesters, wordt geregeld²². Uit het onderzoek blijkt dat de twee Honderd Mannen, Jan Bogart en Jan van Fayt, tot een vrij lage sociale stand behoorden: Beiden konden noch lezen noch schrijven. Anderzijds was Pieter van Marbais, een beenhouwer en visverkoper²³, ongetwijfeld niet gans onbemiddeld. De opstand was trouwens gesteund geweest door de korporaties der vleeshouwers, der brouwers en der steenhouwers, drie ambachten die eerder bemiddelde handelaars en ondernemers groepeerden²⁴. Dit samengaan van niet-korporatieve groeperingen als de Honderd Mannen, met de rijke neringen dient gezocht in de ontevredenheid van beide groepen over de bestaande inrichting, waarin enerzijds de belangen der kleinen door de heersende meesters over het hoofd werden gezien en anderzijds de vroegere voorrechten van beenhouwers en brouwers beperkt waren geworden. Voor de beenhouwers was de opstand slechts een gunstige gelegenheid om hun strijd om het vleesmonopolie zegevierend te besluiten tegen de vreemde slachters en tegen de vleesverkopers op de vrije wekelijkse markt²⁵. Voor de brouwers was het de aanleiding om een poging te doen opnieuw de benoeming der *pegelaers* in handen te krijgen; in 1472

(20) F. Favresse, *op. cit.*, p. 259, n. 1 en 260 n. 2.

(21) F. Favresse, *Documents relatifs à l'histoire politique intérieure de Bruxelles de 1477 à 1480*, in: BCRH, XCVIII (1934), p. 86-115.

(22) F. Favresse, *Documents...*, p. 73.

(23) F. Favresse, *Documents...*, p. 94, 102 en 96.

(24) F. Favresse, *Documents...*, p. 105.

(25) F. Favresse, *Documents...*, p. 98-115. Over deze strijd van de beenhouwers zie G. Des Marez, *L'organisation du travail à Bruxelles au XVe siècle (Mém. ARB, lettres, LXV)*, Brussel, 1901, p. 85-94.

was de aanstelling van deze ambtenaren, die belast waren met het toezicht op de brouwbelastingen en op de kwaliteit van het bier, hun ontnomen²⁶. De reden van de deelname van de steenhouwers, eveneens een organisatie van rijke ondernemers, is niet duidelijk²⁷. In 1477 was de opstand te Brussel het werk van twee zeer verschillende milieus, van dezen die de uitwassen van de korporatieve orde wensten te herstellen, en van de Honderd Mannen die op de in de korporatieve orde begunstigen naijverig waren.

Dat dit werkelijk de motieven der Honderd Mannen zijn geweest, blijkt uit het nagenoeg gelijktijdig oproer te Leuven dat zich uitdrukkelijk op het Brussels voorbeeld beriep. Men liet zelfs in een der ordonnantieboeken van de stad het Brussels reglement der Honderd Mannen van 2 juli 1422 overschrijven²⁸. In de Dijlestad brak de omwenteling eveneens los onder de leiding van een aantal beenhouwers, waarvan Willem Leunkens de onbetwistbare leider was. Zij steunden daarbij op een analoge militaire organisatie van Honderd Mannen, die zoals te Brussel in het vervolg samen met de gezworenen der ambachten als Vierde Lid van de Brede Raad zouden zetelen. De stem van het Vierde Lid zou bepaald worden volgens de beslissing van de meerderheid der ambachtsgeworenen en der Honderd Mannen samen²⁹. De volgelingen van Leunkens waren de niet in een ambacht gegroepeerde wijngaardwerkers en zagers en de volders en wevers waarvan de korporatie open was verklaard en praktisch ontbonden³⁰. Deze vier groepen streefden duidelijk naar politiek medezeggenschap en dadelijk bij hun triomf richtten de wijngaardeniers en de zagers hun ambacht in, terwijl de wevers en de volders het hunne op de oude voet herstellen³¹. Duidelijker nog dan te Brussel, gold de aktie van de Honderd Mannen tegen het politiek exclusivisme der ambachten en tegen de oppermachtige invloed der wisselaars, herbergiers, wijnhandelaars en der ambachtsmeesters in het algemeen³². Met stren-

(26) G. Des Marez, *op. cit.*, p. 278-280. In september 1477 wisten de brouwers trouwens een nieuwe ordonnantie over de bierproduktie te bekomen.

(27) Dat ook het steenhouwersambacht een rijke groep was, wordt treffend geïllustreerd door de geschiedenis van Godfried de Bosschere, meester in de steengroeven, bouwer van de kerk van Brielle en van een brug over de Leie te Kortrijk, die als het ware het vuur van de opstand ontstak (F. Favresse, *Documents...*, p. 101 en n. 1) samen met Willem van Ruysbroek alias van den Berghe, zoon van Ruysbroek, die de toren van het Brussels stadhuis optrok (*ibidem*, p. 109 en n. 2).

(28) Een vrij uitvoerig overzicht van de opstand te Leuven vindt men bij E. Poulet, *Sire Louis Pynnock, ou un maître du XVe siècle*, Leuven, 1864, p. 169-192, die zich echter geen rekenschap geeft van de sociale achtergronden. Stadsarch. Leuven 1528, f. 150-151.

(29) J. Cuvelier, *Documents inédits concernant les institutions de la ville de Louvain au moyen âge*, in: BCRH, XCIX (1935), p. 297-298.

(30) Stadsarch. Leuven, 1528, f. 165 (9 december 1477).

(31) Stadsarch. Leuven, 1528, f. 156 en 165 (7 juli en 9 december 1477).

(32) Het op 29 mei 1477 van de hertogin afgedwongen privilege dat de over-

ge hand heeft Maximiliaan van Oostenrijk de oude orde te Leuven hersteld³³. Eens te meer blijkt dat deze politiek-militaire organisatie zowel te Leuven als te Brussel een zeer uitgesproken democratisch karakter heeft. Trouwens in 1302, het in zo menig opzicht uitzonderlijk jaar voor de brede massa, traden te Brugge naast de gans vernieuwde schepenaad als een soort uitgebreide controle-raad van het ganse volk op de financiële verrichtingen van de, nochtans in korporatieve zin hervormde, stadsraad de Honderd Mannen op³⁴.

In de meeste gemeenten waren niet alleen de niet in de ambachten gegroepeerde handwerkers en gezellen van elke politieke medezeggenschap verstoken, ook de gegroepeerde ambachtslui waren zeer onvolmaakt vertegenwoordigd in het stadsbestuur. Al was het in theorie dan mogelijk en kwam het wellicht in de praktijk bij uitzondering voor dat een gewone of zelfs een proletarische ambachtsman het tot een der openbare functies in de stad wist te brengen³⁵, normaal hingen rijkdom en politiek sukses zo nauw samen dat het ene de onontbeerlijke voorwaarde voor het andere was. Deze stelling kan en werd trouwens reeds bij herhaling aangetoond, louter aan de hand van een analyse der gemeentelijke konstituties. Maar ook mathematisch kan bewezen worden dat het stadsbestuur praktisch onafgebroken in handen gebleven was van de meer gegoede klassen, hetzij van afstammelingen van de vroegere bevoorrechte families, hetzij van de in handel en nijverheid rijk geworden ambachtslui. Het volstaat aan de hand van rekeningen van rechtstreekse belastingen of gelijkaardige bronnen de sociale stand en de rijkdom van de stedelijke magistraten na te gaan. Bij wijze van voorbeeld wordt hier voor een achttal steden de proef gedaan.

De heffingen op het vermogen in de verschillende steden zijn uiteraard zeer verschillend zoals zal blijken uit de vergelijking tussen het dagloon van volwaardige ambachtslui en het door hen te betalen bedrag. Daarom is het onmogelijk in elk der lokaliteiten de belastingbetalers zo te groeperen dat men telkens drie ongeveer gelijkwaardige sociale groepen terugvindt. Daar voor geen enkele der bestudeerde belastingen de heffingsvoet bekend is, is

winning van de volksmassa bevestigde, verbod tevens dat voortaan herbergiers, taverniers en wisselaars zitting zouden hebben in de stadsraad (J. Cuvelier *art. cit.*, p. 299).

(33) Stadsarch. Leuven, 1383 (8 december 1477).

(34) J. Colens, *Le compte communal de la ville de Bruges (mai 1302-février 1303)*, in: *Soc. Emulation Bruges*, XXXV (1885), p. 2.

(35) P. Rogghé, *Het Gentsche stadsbestuur...*, p. 161-162. Voorbeelden hiervan in *Dagboek van Gent*, I, p. 292-294 voor de eerste helft der XVe eeuw zijn misschien wat overdreven.

men verplicht telkens bijna blindelings in de reeks der aanslagen bepaalde bedragen als artificiële begrenzingen tussen de sociale lagen der bevolking aan te nemen. Afgaande op een vrij subjectieve appreciatie van het sociaal niveau van bekende individuen hebben wij zo in elke stad aanslagen gekozen om drie groepen te onderscheiden. In feite is er tussen de klassen der rijken bijvoorbeeld in de onderscheidene gemeenten slechts een vage overeenkomst: het gaat telkens over een kleine groep personen die in die bepaalde stad de hoogste belastingen betalen. Die klasse omvat niet noodzakelijk hetzelfde percentage der belastingbetalers in de verschillende steden; het niveau van welstand waarboven deze „rijken” zich verheffen is evenmin gelijk en ook hun aandeel in de totale stedelijke rijkdom komt niet strikt overeen in de verschillende steden. Daar de begrenzing van de zo bekomen klassen zo vaag en veranderlijk is, is er geen bezwaar tegen dat wij voor Brugge, Gent en Dordrecht aan de hand van lijsten der gedwongen stedelijke geldschietters een gelijkaardige klasse van vermogenden konstrueren waarvan het percentage in het totaal der stedelijke belastingbetalers vrij gevoeglijk kan geraamd worden.

De financiële toestand van Leuven was op het einde der XIVe eeuw zo bedenkelijk geworden dat ca. 1390 een saneringskommissie het plan opvatte een personele belasting te heffen. Daartoe werd een gedetailleerde lijst aangelegd van alle bezittende inwoners der stad met voor elk van hen het te betalen bedrag³⁶. Aan de hand van deze aanslagen (gaande van 25 st. oude groten tot 1 Gulden) werden de belastingplichtigen ingedeeld in drie klassen: 1° de zeer rijken die 25 st. oude groten (slechts drie personen), 20 st. of 15 st. betaalden, 2° de „middenklasse” die 10 st. of 5 st. betaalden en 3° dezen die minder dan 5 st. betaalden. Om zich een idee te vormen wat deze schatting vertegenwoordigde voor het budget van de tijdgenoten, volstaat het, het voorbeeld aan te halen van Jan Wante, de meester der stadswerken, die bij de schatting werd aangeslagen voor 2 Gulden of 48 lb. pay. en die in 1384 4 lb. pay. per dag verdiende³⁷. De belastingaanslag voor de laagste klasse, uitgedrukt in zijn dagloon, bedroeg zes tot achtien dagen werk, deze van de „middenklasse” van ca. twintig tot negenendertig dagen en deze van de opperklasse van achtenvijftig tot zeventig en half dagen. Van 1122 belaste personen behoorde

(36) J. Cuvelier, *Contribution à l'histoire financière et démographique de Louvain au moyen âge*, in: BCRH, CVIII (1943), p. 1-40.

(37) Zoals A. Meulemans, *Beschouwingen in verband met een heffing op het vermogen te Leuven omstreeks 1390*, in: *Eigen Schoon en de Brabander*, XXXVI (1953), p. 180-181 aantoonde, zijn de s. in het register geen onderdelen van de Gulden zoals Cuvelier meende, maar integendeel st. oude groten. Een pond van 20 st. oude groten was gelijk aan 13 Guldens.

ongeveer 12 procent tot de hoogste categorie en deze betaalde alleen 38 procent der belasting. De „middenklasse”, 40 procent der belastingbetalers, stond in voor $45\frac{1}{2}$ procent der heffing, terwijl de laagste klasse slechts $16\frac{1}{2}$ procent betaalde en 48 procent der aangeslagenen omvatte. Daarbij dient niet uit het oog verloren dat de noodlijdenden, misschien 10 procent der totale bevolking, natuurlijk niet werden belast³⁸. Aan de hand van een kritische schepenlijst³⁹ is het eenvoudig dezen die tussen 1378, de zogenaamde democratische herinrichting van het bestuur, en 1405 in de schepenbank zetelden, in een der drie vermogensklassen onder te brengen. Op deze achtentwintig jaren werden de zeven jaarlijk vernieuwde schepenzetels bezet door slechts 65 personen. Hiervan konden er 50 in de belastinglijst worden geïdentificeerd. De 15 overigen waren wellicht vóór 1390 overleden of nog onmondig; mogelijk ook werden zij onder een andere naam opgetekend. De schepenen waren als volgt verdeeld over de drie bevolkingslagen:

- de laagste klasse: 5 personen met 10 zetels; gemiddeld twee maal schepen geweest;
- de „middenklasse”: 19 personen met 69 zetels; gemiddeld 3,63 maal schepen geweest;
- de hoogste klasse: 26 personen met 87 zetels; gemiddeld 3,34 maal schepen geweest.

Met andere woorden, slechts 10 procent der schepenen bestond uit leden van de laagste klasse die nagenoeg de helft der belastingbetalers omvatte; van de 166 schepenzetels tussen 1378 en 1405⁴⁰ heeft deze groep slechts 6 procent bekleed. Daarbij dient opgemerkt dat de laagst aangeslagen schepenen nog 2 Guldens moest betalen, en daardoor dient gelijkgesteld met een vooraanstaand meester-ambachtsman als hogervermelde Jan Wante. De hoogste klasse der burgerij, nog niet één tiende der totale bevolking, was vertegenwoordigd door 62 procent der schepenen en bezette 52,4 procent der zetels. De twee klassen der bemiddelde burgerij telden samen 90 procent der schepenen in hun rangen en zij bezetten 94 procent der zetels.

Het ware gemakkelijk aan te tonen dat men dergelijke verhou-

(38) J. Cuvelier, *Les dénombrements de foyers en Brabant (XIVe-XVIe siècle)* (CRH in 4°), Brussel, 1912, p. clxxvii: in 1437 telde men te Leuven 7,6 procent armen, die onbelast waren en in deze jaren was de toestand van de Dijlestad er ongetwijfeld heel wat op vooruitgegaan.

(39) M. Tits, *Liste des échevins louvanistes jusqu'en 1400*, in: *Brabantica*, II (1957), p. 374-379, aangevuld door ons aan de hand van de schepenregisters op het stadsarchief, n° 7303-7305, 7709-7710 en 8104.

(40) In feite waren er natuurlijk 196 schepenzetels te begeben, maar het was slechts magelijk van 166 zetels de bekleders te identificeren.

dingen ook bij de burgemeesters en gezworenen terugvindt, maar het is overbodig hier nogmaals een opsomming van cijfers te geven, daar bij een eerste oogopslag blijkt dat steeds dezelfde personen afwisselend zetelden als schepen, gezwoorne of burgemeester. Het *Borghemeester af, scepen aen* was te Leuven spreekwoordelijk⁴¹. Men zou geneigd zijn het politiek overwicht der gefortuneerden toe te schrijven aan het numeriek overwicht van het patriciaat in de schepenbank, waar, onder de zeven schepenen, steeds vier patriciërs werden aangesteld. Een nauwkeurige analyse der gegevens wijst in tegengestelde zin. Tussen 1373 en 1378 triomfeerde in de stad een patricische reactie en werden de schepenen uitsluitend uit de rangen van het patriciaat gekozen⁴². De vijfendertig schepenzetels dezer jaren werden bekleed door tweeëntwintig personen. Hiervan vindt men er nog vijftien terug in de heffing van ca. 1390. Zes hunner (40 procent), die samen dertien maal deel maakten van het schepenkollege (gemiddeld elk 2,1 maal) behoorden tot de hoogste belastingklasse; zes anderen (40 procent) waren uit de middenklasse afkomstig en zij bezetten in het totaal zeven schepenzetels (gemiddeld elk 1,1 maal schepen); de drie overigen (20 procent) zetelden elk één maal in de schepenbank en werden in 1390 aangeslagen voor minder dan 5 st. De twee gegoede klassen hebben tijdens de patricische reactie slechts zevententachtig procent der zetels kunnen bezetten tegen vierennegentig procent onder het democratische regime. De gemiddelde belastingaanslag der patricische schepenen tussen 1373 en 1378 bedroeg 11,3 st. tegen 12 st. die gemiddeld betaald werden door de nadien uit de ambachten en patriciaat aangestelde schepenen. De zogenaamde democratisering van 1378 heeft aldus het plutokratisch karakter van het stadsbestuur eerder beklemtoond dan gemilderd.

In dit verband kan ook de vraag gesteld worden naar het sociaal karakter van de Gilde die in het politieke leven te Leuven een zo bijzondere plaats inneemt. Het is in overleg met de Gilde dat de meier jaarlijks de lijst der kandidaat-schepenen opmaakt en de niet-patricische gildebreders kiezen de elf gezworenen van het patriciaat⁴³. Was zij het bindmiddel tussen de oude aristocratie der geslachten en de nieuwe handelsaristocratie, zoals H. Van der Lin-

(41) H. Vander Linden, *Histoire de la constitution de la ville de Louvain*, p. 39 en n. 4. De afwisseling is trouwens gemakkelijk na te gaan door de stadsrekeningen waarin elk jaar de twee burgemeesters en de rentmeesters vernoemd worden en door de magistratslijsten in het *Dienstboec* (Stadsarch. Leuven, 53 en 55). Het *Dienstboec*, ofschoon op het einde der XVIe eeuw angelegd, blijkt bij vergelijking met de rekeningen en met de kritische schepenlijst volkomen betrouwbaar.

(42) H. Vander Linden, *op. cit.*, p. 88 en 96; J. Cuvelier, *op. cit.*, p. 81 en 133-134.

(43) J. Cuvelier, *op. cit.*, p. 238-239.

den meende ⁴⁴? Of had J. Cuvelier het goed voor wanneer hij ze beschouwde als een organisatie die de hogere standen en de middenklasse omvatte ⁴⁵? Uit de periode 1373-1378 konden 63 gildebroeders geïdentificeerd worden in de belastinglijst van 1390 ⁴⁶. Vijftien of 23,8 procent behoorden tot de laagste klasse, drieëntwintig of 36,5 procent dienden gezocht in de „middenklasse” en vijfentwintig of 39,7 procent werden als zeer rijken belast. De gemiddelde belasting per hoofd bedroeg voor de gildebroeders 10,5 st. In feite bleken wel alle klassen der bevolking in de Gilde vertegenwoordigd, maar het overwicht van de hogere burgerij en van de middenklasse was er vrij groot.

In Namen waar de ambachten sinds de XIVE eeuw eveneens een zekere politieke invloed, — zij het van zeer beperkte aard, — hadden verworven, zijn de machtsverhoudingen duidelijk in het voordeel van de *beati possidentes*. Het schepenkollege, het voornaamste bestuurlijk lichaam, werd door de vorst samengesteld uit patriciërs. Een aantal ambtenaren zoals de twee *élus* of burge-meesters, waarvan de ene aangeduid werd tussen de ambachtslui en de andere tussen de patriciërs, stonden hen bij in het dagelijks beheer. Gewichtige beslissingen werden genomen door de schepenen in overleg met vier vertegenwoordigers der ambachten en met de overige patriciërs ⁴⁷. Aan de hand van een lijst van schepenen bijeengebracht door Radiguès de Chennevière ⁴⁸ en van een rekening van een rechtstreekse belasting van 1444 ⁴⁹, is het mogelijk de sociale standing van de voornaamste stadsmagistraten te bepalen. De maatschappelijke structuur van deze stad komt vrij goed overeen met deze van Leuven en andere steden uit deze periode ⁵⁰. De 853 aangeslagen personen betaalden samen 2180 ridders aan belasting, hetzij per hoofd gemiddeld 2,55 ridders, terwijl de 19 personen die ook in de schepenlijst vermeld worden samen voor 306 ridders belast waren, hetzij gemiddeld 16,1 ridders per hoofd. De gemiddelde belasting van 2,55 ridders van de Naamse burgers komt overeen met ca. 63 daglonen. De hoogste belastingklasse, de aangeslagenen voor meer dan 300 groten (d.w.z. ongeveer 25 daglonen van een meester-ambachtsman), maakte slechts 8,5 procent

(44) H. Vander Linden, *op. cit.*, p. 47.

(45) J. Cuvelier, *op. cit.*, p. 216-217.

(46) J. Cuvelier, *Documents inédits...*, Dokument VI geeft een uitgebreide lijst van gildebroeders die tussen 1373 en 1378 deelnamen aan de verkiezingen.

(47) J. Borgnet-S. Bormans, *Cartulaire de la commune de Namur*, I, Namen, 1876, p. cxx-cxxxiv en cxxxix.

(48) H. de Radigues de Chennevière, *Les échevins de Namur*, Namen, s.d.,

(49) D.D. Brouwers, *Les „aides” dans le comté de Namur au XVe siècle*, Namen, 1929, p. 2 e.v.

(50) Voorbeelden bij J.A. Van Houtte, *Maatschappelijke toestanden*, in: AGN, IV, p. 237-238.

uit der belastingbetalers, maar stond in voor 40 procent van de opbrengst der heffing. De „middenklasse” die een hoofdelijke taks betaalde van 300 tot 50 groten hetzij 25 tot 4 daglonen) vormde 38,5 procent der aangeslagenen en betaalde 47 procent der belasting. De laagste klasse, waarvan de hoofdelijke aanslag lager dan 50 groten was, — 53 procent der belastingbetalers, — droeg slechts voor 13 procent bij in de totale belasting. De 19 personen die rond die tijd in de schepenbank zitting hadden, stonden alleen in voor 14 procent der heffing :

8	hunner betaalden	20	rijders (960 groten) of meer
7		10-20	(480-960)
3		9	(432)
1		4	(192).

In het overwegend patricische bestuur van Namen was voor de lagere en gemiddelde bevolgingsklasse geen plaats.

De kleine stad Ninove zag zich in 1408 verplicht om voor het aankopen van tenten en wapens een algemene belasting op de inwoners in te leggen. *Elc naer zinen staet* werd aangeslagen door de baljuw en de schepenen, waarvoor *sij omme gheghaen hadden van huuse te huuse*⁵¹. De belasting werd betaald door 371 personen die samen 155 lb. 3 s. 8 d.p. bijeenbrachten hetzij gemiddeld bijna 8,5 s.p.⁵². Ter vergelijking kan gezegd worden dat het dagloon van een handwerker of grondwerker 4 s.p. bedroeg, terwijl een geschoolde metser of straatplaveier 8 s. verdiende. Jan de Lap, grondwerker, die een dagloon had van 4 s., werd bij de belastingverdeling aangeslagen voor 3 s.p.⁵³. 157 personen betaalden van 1 tot en met 5 s.p., 149 personen betaalden van 6 tot en met 14 s.p. en 75 personen betaalden van 16 tot en met 24 s.p. De laagste categorie betaalde per hoofd gemiddeld bijna 3,25 s. en in het totaal 499 s. 8 d. — hetzij 16 procent der totale belasting —, terwijl zij

(51) Alg. Rijksarch. Brussel, Rekenkamer, 37083, bijvoegsel bij de stadsrekening van 1 januari 1408 n.s. tot 31 december 1408, f. 25-29 v°.

(52) H. Vangassen, *Persoonsnamen te Ninove in 1408*, in: *Het Land van Aalst*, IV (1952), p. 22-23, was de eerste om deze lijst te gebruiken. In zijn *Geschiedenis van Ninove*, II, Ninove, 1959, p. 121-124, heeft de auteur deze rekening vrij uitvoerig ontleed. Er slopen in zijn cijfers echter enkele kleine onnauwkeurigheden in. Terwijl hij, *art. cit.*, p. 22 en *op. cit.*, p. 121, spreekt van 371 personen, blijken de totalen van de twee lijsten die hij opgeeft (*op. cit.*, p. 122) slechts 365 te bedragen. Ten gevolge van een paar mislezingen spreekt hij aldaar eveneens van belastingen van 7 en 17 s. die in de lijst in werkelijkheid niet voorkomen. Anderzijds vergeet hij 2 personen voor 11 engelsen (of 3 s. 8 d.) aangeslagen op te nemen. Het totaal der betaalde belastingen, zoals men het uit het overzicht van dr. Vangassen zou opmaken (*ibidem*, p. 122), blijft onder het in de oorspronkelijke rekening aangegeven totaal. Met al dat kon de auteur geen systeem terugvinden in de verschillende belastingcategorieën. Tot en met 5 s. zijn de aanslagen zeer onregelmatig en gaan zij naar omhoog met 1 s. of minder, tussen 6 s. en 14 s. wordt de belasting telkens verhoogd met 2 s. en vanaf 16 s. gaat men naar omhoog met 4 s.

(53) Alg. Rijksarch. Brussel, Rekenkamer, 37083, f. 20 v°-22 v° en 27 v°.

42,3 procent der belastingplichtigen omvatte. De middenklasse vormde 40,2 procent der aangeslagenen en zij betaalde 1268 s., hetzij 40,85 procent der ontvangsten of per hoofd 8,5 s. De groep der rijken was verantwoordelijk voor de betaling van 1336 s. of per hoofd 20,5 s., zodanig dat deze 17,5 procent der aangeslagenen 43,2 procent der belasting moest opbrengen. In Ninove werd de stedelijke magistraat, bestaan uit zeven schepenen, elk jaar door een vorstelijke commissie, waarschijnlijk in overleg met de oud-schepenen, aangesteld. Van de 26 schepenen, van wie de namen uit de periode 1396-1425 bekend zijn, werden er 14 in de lijst der belastingplichtigen teruggevonden⁵⁴. Zij betaalden samen 256 s. of 18,3 s. per hoofd. Twaalf onder hen (85,75 procent) behoorden tot de hoogste categorie en 2 hunner (14,25 procent) tot de middenstand. Het lagere volk had geen enkele vertegenwoordiger in de magistraat.

In 1370 werd te Mechelen een collecte gehouden voor de vervaardiging van een nieuw reliekschrijn voor Sint-Rombout⁵⁵. Deze omhaling, klaarblijkelijk van straat tot straat en van huis tot huis, stond onder toezicht van de stedelijke magistraat: Sint-Rombout was immers de stedelijke schutsheilige en alsdusdanig mag men aannemen dat uit stedelijke trots, uit menselijk opzicht en uit vroomheid de grote massa heeft bijgedragen naar vermogen en stand. Op deze wijze beschikken wij over een bron die de rekeningen van een rechtstreekse belasting op het vermogen dicht benadert. In het totaal hebben 1988 familiehoofden bijgedragen in de ontvangst. In ons onderzoek hebben wij echter de bewoonsters van het begijnhof (142 personen) om begrijpelijke redenen terzijde gelaten. De resterende 1846 personen schonken samen 30870,75 groten, hetzij gemiddeld 16,75 groten. Een meester-timmerman verdiende volgens dezelfde rekening een dagloon van 10 à 11 groten en zijn knaap 6 groten. De bijdragen varieerden van 0,5 groot tot 19 mottoenen

(54) H. Vangassen, *op. cit.*, p. 107-112, 614 en 123-124, wist slechts 12 schepenen te identificeren.

(55) Stadsarch. Mechelen, Losse stukken, doos 52, n° 2, f. 1-23 v°: *Dit es d'in-nemen en d'ontfaen... ter cassen behoef mijns heren Sente Rommouds ... alse van den ommevanghe die ghedaen was ende wat elc persoene daertoe ghegheven heeft*. Op de rugzijde van het perkamenten kaft leest men: *Int jaer ons Heren MCCC LXX des maendaechs op Alre Apostelendach soe rekenden ... van der cassen mijns heren Sente Rommouds...* De omhaling moet dus dateren van vóór maandag, 15 juli 1370. De rekening werd uitgegeven door L.J. De Munck, *Gedenckschriften, dienende tot op-heldering van het leven, lijden, wonderbeden, ende duysentjaerige eerbewijsinge van de Huyligen Bisschop ende Martelaer Rumoldus, Apostel ende patroon van Meche-len, Mechelen, 1777*, Bewijsstuk Oo, p. xlv-lxxix, en demografisch bewerkt door J. Verbeemen, *De demografische evolutie van Mechelen (1370-1800)*, in: *Handelingen Kon. Kring Oudheid, Letteren en Kunst Mechelen, LVII (1953)*, p. 62-97, speciaal 65-71 en Bijlage I, p. 82-84.

8 witten groten (hetzij 834,5 witten of groten)⁵⁶. Weer werden drie groepen onderscheiden : 1° dezen die minder dan 20 groten betaalden, 2° dezen die van 20 tot 60 groten en 3° dezen die meer dan 60 groten bijdroegen. De laagste klasse, 77,75 procent der schenkers, droeg slechts bij voor 23,33 procent van het totaal, hetzij gemiddeld per hoofd 5 groten. De „middenklasse”, 17,5 procent der bevolking die een storting deed, kwam tussen voor 36,66 procent, hetzij gemiddeld een hoofdelijke bijdrage van 35 groten. De opperklasse, slechts 4,75 procent der opgetekende personen, droeg 40 procent bij, hetzij een gemiddelde bijdrage van 143,75 groten per hoofd. Op 41 burgemeesters, schepenen of rentmeesters die men in deze lijst kan identificeren⁵⁷, behoorde slechts één enkele tot de laagste categorie en deze schonk nog 13 groten, heel wat meer dus dan de doorsnee-kleine man die slechts 5 groten gaf. Zeventien der magistraten behoorden tot de „middenstand” en schonken gemiddeld 40,66 groten, en ook zij behoorden in hun klasse dus bij de rijkere. Drieëntwintig hunner tenslotte behoorden tot de hoogste klasse en betaalden gemiddeld 201,5 groten ; de doorsneebetalder der hoogste klasse had echter slechts 143,75 groten geschonken. De gemiddelde bijdrage van de 41 magistraten samen bedroeg 130 groten. Met andere woorden, de vermogensklasse die 77,75 procent der inwoners omvatte, was in de magistraat vertegenwoordigd met slechts 2,4 procent. De „middenklasse”, qua aantal slechts 17,5 procent der schenkers, legde beslag op 41,5 procent des magistraatsposten en de 4,75 procent der bevolking, de werkelijk uiterste rijke bovenlaag, bezette 56,1 procent der bestuursfuncties.

Kortrijk was in 1488 verplicht om de plundering van de stad af te kopen een gedwongen lening bij de burgers aan te gaan⁵⁸. De instellingen daargelaten, kwamen 446 personen in aanmerking die samen 16.343 lb. p. bijeenbrachten. De bijdragen waren zeer gevarieerd en liepen van 6 lb. tot 240 lb. met alle mogelijke tussen-

(56) Stadsarch. Mechelen, *ibidem*, f. 28. Een gouden mottoen was gelijk aan 43,5 groten (*ibidem*, f. 9 : *5 lyone vore 8 mottoene ende 43,5 groten vore elken mottoen*). Deze groten worden in de rekening dooreen genoemd *grote witte penninghe, grote, grote witte, grote brabantse witte penninghe* (*ibidem*, f. 1). Verder blijkt dat een oude groot vier dergelijke groten witten waard is (*ibidem*, f. 1 v° en 5).

(57) De lijsten opgemaakt door V. Hermans, *Le magistrat de Malines. Liste annuelle des membres. XIIIe-XVIIIe siècle* (Overdruk van *Bull. Cercle archéolog. Malines*, XVIII-XIX (1908-1909), werden zoveel mogelijk getoetst aan de vermeldingen op de kaft van de stadsrekeningen van de aanwezigen bij de voorlegging der rekeningen in de jaren 1365-1375 (Stadsarch. Mechelen). Zie ook H. Joosen, *Dekens en gezworenen van de Mechelse ambachten. Aanvullende lijsten (XIVe eeuw)*, in : *Hand. Kon. Kring Oudh., Letteren en Kunst, Mechelen*, LXIII (1960), p. 54-107.

(58) Alg. Rijksarch. Brussel, Rekenkamer, 33233 (1487-88). De rekening werd reeds benut door O. Mus, *De verhouding van de waard tot de drapier in de Kortrijkse draperie op het einde van de 15e eeuw*, in : *Soc. Emulation Bruges*, XCVIII (1961), p. 204-205.

vormen, zelfs met onderdelen van stuivers gedifferentieerd. Ongelukkig is de basis waarop deze lening, die nauwkeurig schijnt aangepast geweest te zijn aan eenieders fortuin, geheven werd onbekend. Niettemin kan men aannemen dat de aangesprokenen de grote meerderheid der Kortrijkse belastbare gezinnen vertegenwoordigden⁵⁹. Het hoofdelijk gemiddelde van de door de geldschietters afgestane bijdragen bedroeg bijna 36 lb., een vrij aanzienlijke som als men bedenkt dat volgens dezelfde rekening een geschoolde metser per dag slechts 7 s.p. verdiende. Tussen 1475 en 1500 werden jaarlijks twee provoosten en negen schepenen aangesteld. De 286 te begeven zetels werden bekleed door 102 personen⁶⁰. Daarvan konden 45 worden teruggevonden die samen 132 zetels bezetten. De verdeling over drie categorieën van betalers levert volgende resultaten op :

geleende som	personen		schepenen		zetels		% schepenen op totaal der categorie
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	
t.e.m. 25 lb.	299	67,1	11	22,4	17	12,8	3,3
25 t.e.m. 100	116	26	19	42,3	47	36	16,3
m.d. 100	31	6,9	15	33,3	68	51,2	48,4

Het is ook sprekend dat de gemiddelde bijdrage der 45 schepenen 91 lb. p. was. Anders gezegd zij alleen droegen meer dan één vierde van de totale lening.

Was de situatie wellicht anders in de grote Vlaamse steden, Brugge in de eerste plaats, waar de volksmassa in 1302 zulk een schitterende en wereldschokkende zege bevocht? In dat roemrijke

(59) Volgens het transport van Vlaanderen van 1408 (W. Prevenier, *De bedden in het graafschap Vlaanderen onder Filips de Stoute (1384-1404)*, in: RBPH, XXXVIII (1960), p. 360, Bijlage I) en van 1517 (*Placcaerten van Vlaanderen*, I, p. 549-582) bedroegen de aandelen van

Gent	13 lb. 14 s. 3 d.	en	14 lb. 2 s.
Brugge	15 lb. 14 s. 6 d.	en	14 lb. 8 s.
Ieper	8 lb. 11 s. 7 d.	en	7 lb.
Ninove en afh.	3 s. 6 d.	en	7 s.
Blankenberg	1 s. 6 d.	en	3 lb. 6 s.
Kas. Kortrijk	4 lb. 6 s. 9 d.	en	5 lb. 4 s.
Kortrijk	1 lb. 5 s.	en	1 lb. 2 s.

Voor Gent nemen wij verder een bevolking aan van ca. 56.000 zielen, voor Brugge op het einde der XVe eeuw minder dan 30.000. Ieper telde in 1431 10.500 zielen, in 1491 7.625 en in 1506 9.560 (H. Pirenne, *Les dénombrements de la population d'Ypres au XVe siècle*, in: *Vierteljahrschr. f. Soz. u. Wirtschaftsgesch.*, I (1903), p. 10-11). De kasselrij Kortrijk zonder de stad bevatte in 1469 7159 haarden en Blankenberg 158 (J. De Smet, *Le dénombrement des foyers en Flandre en 1469*, in: BCRH, XCIX (1935), p. 132 en 144). De stad Ninove had in 1408 ca. 1700 inwoners en in 1524 ca. 2200. (H. Vangassen, *op. cit.*, p. 250).

(60) F. De Potter, *Geschiedenis der stad Kortrijk*, I, Gent, 1873, p. 118; C. Musely, *Inventaire des archives de la ville de Courtrai*, I, Kortrijk, 1854, p. 34-38.

jaar bezette de volksmassa ongeveer 75 procent der schepenzetels te Brugge. Door dit overwicht en door de instelling der Honderd Mannen konden de gemeentenaren nu een der voornaamste bestuursbevoegdheden, het beheer der stadsgelden, volledig kontroleren. De vraag blijft open in hoever de ambachten, en meer in het algemeen, de brede volksmassa haar sterke positie heeft weten te behouden na 1304⁶¹. Ter gelegenheid van de uitrusting van een oorlogsvloot was de stad Brugge in 1316 verplicht van 282 poorters en een honderdtal ambachtslui een lening af te dwingen⁶². Op dat ogenblik telde de stad een bevolking van meer dan 8000 huisgezinnen⁶³, zodat de aangesprokenen ongeveer 5 procent der gezinshoofden vertegenwoordigden. Tussen deze 380 personen konden er 23 teruggevonden worden die onder het honderdtal schepenen uit die jaren worden vernoemd⁶⁴. Op deze wijze is het duidelijk dat uit de 5 procent rijke stedelingen ongeveer 25 procent der schepenen voortkomen. In een gelijkaardige lening in 1490⁶⁵ werden door 711 personen gelden afgestaan en daaronder trof men 87 schepenen en gezwoeren aan uit de jaren 1485-1495 die samen meer dan 36 procent der te begeben zetels innamen. De rijke stedelijke geldschieters uit de jaren 1490 vertegenwoordigden mogelijk 10 procent der gezinshoofden⁶⁶. Bij een rangschikking der geldschieters en der schepenen uit de beide tijdvakken naargelang hun geldelijke bijdrage blijkt klaar hoe de rijkdom een doorslaggevende faktor was voor politiek sukses :

geleende som	1316		% der schepenen op totaal der categorie
	380 geldschieters	23 schepenen	
min dan 3 lb.	9 %	0 %	0 %
3 lb. t.e.m. 15 lb.	64 %	57 %	5,3 %
m.d. 15 lb.	27 %	43 %	9,7 %

(61) J.F. Verbruggen, *Beschouwingen over 1302*, in: *Soc. Emulation Bruges*, XCIII (1956), p. 43-44.

(62) Stadsarch. Brugge, rekening van 1316 *van den vlote ter zee*. Fragmenten hiervan werden uitgegeven door L. Gilliodts-Van Severen, *La marine militaire de Bruges au XIVe siècle*, in: *La Flandre*, XII (1881), p. 291-318 en Id., *Les anciens règlements de la corporation des courtiers*, *ibidem*, p. 121-148.

(63) zoals verder wordt aangetoond.

(64) Als magistraatslijst gebruikten wij het handschrift van Otto Claesman, in 1670 opgesteld (berustend op Stadsarch. Brugge). Dit manuskript werd aangevuld en verbeterd door de Brugse stadsarchivaris Gilliodts-Van Severen, — een waarborg voor zijn juistheid. In de Brugse stadsrekeningen vindt men trouwens heel wat magistraatslijsten, zij het niet elk jaar, terug.

(65) Alg. Rijksarch. Brussel, Rekenkamer, 32543, f. 22 e.v.

(66) De bevolking uit deze jaren is niet bekend, maar moet, gelet op de zware malaise die de stad in het laatste kwart der eeuw doormaakte beduidend lager dan 35.000 geweest zijn.

geleende som	1490		
	711 geldschieters	87 magistraten	% der schepenen op totaal der categorie
min dan 30 s.	57 %	20 %	4,2 %
30 s. t.e.m. 5 lb.	37 %	54 %	17,8 %
m.d. 5 lb.	6 %	26 %	53,5 %

In Gent, de voorvechtster der gemeentelijke vrijheden en in de XIVe eeuw zo vaak het toneel van opstanden tegen de gevestigde machthebbers, beperkte het uitgesproken overwicht der volksgezinde magistraten zich zoals te Brugge tot 1302 en volgende jaren. Zeer snel duiken talrijke welstellende en niet-ambachtslui opnieuw in de schepenlijsten op. „Als voorheen, doch op een niet zo uitsluitende wijze, was het nieuwe bestuursapparaat gegrondvest op het kapitaal”⁶⁷. In 1327 werd er een lijst aangelegd van kapitaalkrachtige burgers die in staat worden geacht de stad geld voor te schieten. Deze 156 personen, een uiterst dunne bovenlaag der bevolking, die op dat ogenblik wellicht ca. 10.000 familiehoofden telde⁶⁸, dus nog geen 2 procent, konden samen 6500 lb. bijeenbrengen. Dat in de jaren na 1320, toen een patricische reactie in de stad zegevierde, de meeste schepenen tot deze 156 personen behoorden, kan nog natuurlijk lijken⁶⁹. Voor het hier behandelde probleem is de verhouding in de voorafgaande „demokratische” jaren, wanneer het bewind gevoerd werd door een coalitie van poorters, wevers, volders en leden der kleine neringen, sprekender. De 130 schepenzetels uit de jaren 1315-1319 werden bezet door 102 personen⁷⁰. Daarvan waren nog 29 vernoemd in de lijst van gefortuioneerde Gentenaars van 1327, dus bijna 28,5 procent. In werkelijkheid moet het percentage der *beati possidentes* onder de schepenen heel wat hoger geweest zijn. Verschillende schepenen uit de periode 1315-1319 zijn ongetwijfeld overleden vóór de lijst van 1329

(67) P. Rogghé, *Het Gentsche stadsbestuur...*, p. 161.

(68) H. Van Werveke, *Het bevolkingscijfer van Gent in de veertiende eeuw*, in: *Miscellanea L. Van der Essen*, I, Brussel-Parijs, 1947, p. 345-354, berekent de bevolking te Gent in 1357 op ca. 56.000 zielen. Na aftrekking van ca. 12 procent armen, een cijfer dat voor een industriestad als Gent nog vrij laag is gehouden, en rekenend met vijf personen per gezin, bekomt men inderdaad ongeveer 10.000 families.

(69) F. De Potter, *Petit cartulaire de Gand*, Gent, 1885, p. 321-323 publiceerde deze lijst van geldschieters. H. Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën*, p. 268 n. 3 en 270 heeft er op gewezen hoe veel schepenen er in voorkwamen. Trouwens het volledig stadsbestuur van Gent van 1327 komt er alsdusdanig in voor.

(70) Dank zij de *Gentsche stads- en baljuwsrekeningen 1280-1336*, ed. J. Vuylsteke, Gent, 1900, kent men de schepenen van het jaar 1316-1317 volledig en dezen van het jaar 1319-20 gedeeltelijk. Bij vergelijking bleken de schepenlijsten van het *Memorieboek der stad Ghent van 't J. 1301 tot 1737 (Maatsch. Vlaemsche Bibliophielen, 2° s., XV)*, Gent, 1852, vrij betrouwbaar.

werd opgemaakt. Natuurlijk werden zij dan niet vernoemd in deze lijst, maar het is wel opvallend dat verscheidene hunner verwanten er in voorkomen ⁷¹. Anderzijds is het bekend dat sommigen hunner bij de regimeverandering verbannen werden ⁷². De lijst van 1327 bevatte dus niet alle burgers uit de jaren 1315-1319 die in aanmerking konden komen als geldschieters. Bij de in 1325 door de stad afgedwongen lening, ongeveer op dezelfde wijze opgevat als het plan van 1327 ⁷³ worden 10 personen aangesproken die men ook als schepenen vernoemd vindt, doch die in 1327 niet meer in de lijst voorkwamen. Trouwens in 1314 dienden nog 2 andere schepenen uit de beschouwde jaren een lening aan de stad toe te staan ⁷⁴. Op deze wijze stijgt het aantal schepenen die duidelijk tot de allerrijkste bovenlaag der bevolking behoorden reeds tot 40 procent. Daarnaast is het nog mogelijk van een twintigtal andere schepenen aan te tonen dat zij op zijn minst tot de welstellende burgers behoorden. In de Gentse stadsrekeningen komen zij voor als lakenleveranciers, wijnhandelaars en accijns pachters, beroepen die alle een meer dan gemiddelde welstand veronderstellen ⁷⁵. Op 102 schepenen waren er minstens 61, hetzij 60 procent, vermogend. Een dergelijke verhouding komt in het geheel niet overeen met het aandeel van deze vermogensklasse in de totale bevolking.

In Dordrecht, samen met Utrecht de voornaamste korporatief ingerichte stad in het Noorden, werd in 1399 overgegaan tot een gelijkaardige gedwongen lening ⁷⁶. Onder de 252 aangesproken personen, die zowat 18 procent der gezinshoofden vertegenwoordigden ⁷⁷, konden vijf burgemeesters geïdentificeerd worden van de

(71) De schepenen Jan van Coynghem, Hendrik Bale en Simon van den Riede worden uitdrukkelijk vermeld als overleden vóór 1327 (*Gentsche Stads- en baljuwsrekeningen*, p. 404, 140 en 192). Acht schepenen worden in de lijst van 1327 en in de stadsrekeningen der latere jaren niet meer vermeld, maar wel komen hun familieleden voor. Het beroep der schepenen of hun bijdrage in andere leningen maakt het overbodig op deze twijfelachtige aanwijzing te steunen. Van tien andere schepenen, eveneens niet vermeld in 1327 en volgende jaren, worden in 1327 familieleden aangesproken voor de gedwongen lening, maar elke andere aanduiding omtrent hun vermogen ontbreekt.

(72) Aldus Wouter van Bergine (*Gentsche stads- en baljuwsrekeningen*, p. 650).

(73) *Gentsche Stads- en baljuwsrekeningen*, p. 402-404. Peter de Amman bv. werd in 1327 aangeslagen voor 60 lb. en had in 1325 40 lb. geleend, Jacob uter Cruusstraat resp. 30 en 20 lb., Jan de Crane en Willem Castelain eveneens resp. 30 en 20 lb. en Jacob Haec in beide gevallen 30 lb.

(74) *Gentsche Stads- en baljuwsrekeningen*, p. 77-78.

(75) Over de sociale stand der accijns pachters, lakenhandelaars en wijnhandelaars zie o.m. H. Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën*, p. 214-216 en 270.

(76) De lening is afgedrukt bij C.M. Dozy, *De oudste stadsrekeningen van Dordrecht (1248-1424)* (*Werken Histor. Genootsch. Utrecht*, 3° s., II), 's Gravenhage, 1891, p. 101-108.

(77) In 1354 zou Dordrecht naar een heel ruwe schatting 10.000 inwoners gehad hebben (J.F. Niermeyer, *Dordrecht als Handelsstad in de tweede helft van de veertiende eeuw*, in: BVGO, 8° s., III (1942), p. 1).

8 die ons uit de jaren 1397-1407 met name bekend zijn⁷⁸. Acht-tien procent rijke burgers zagen in hun rangen 62,5 procent der burgemeesters aanduiden.

Niet zelden werd in de stedelijke konstituties aan bepaalde ambachten een vooraanstaande plaats toegekend tegenover de overige. Te Gent hadden in algemene regel de schippers twee schepenen, in elke bank één, de bakkers, de vleeschouwers en de brouwers elk één, terwijl de zes neringen der *plaetse*, die de bouwvaklui groepeerden, en de zeven korporaties der *kuere* in hun geheel elk slechts één schepen hadden⁷⁹. Het is opvallend dat juist bij deze ambachten de erfelijkheid in rechte (de beenhouwers-visverkopers en de schippers) of in feite (onder meer bij de brouwers) bestond⁸⁰. Het waren dezelfde ambachten die bij de beroerten in juni 1467 de partij van de hoge burgerij en van de hertog kozen⁸¹. In de „demokratische” inrichting van het Leuvens gemeentebestuur van 1360 waren slechts drie schepenen gekozen onder de niet-patriciërs, respectievelijk onder de oud-brouwers die lid waren van de Lakengilde en het brouwersambacht, onder de wevers en hun oud-leden in de gilde en onder de beenhouwers of de smeden en hun gildebroeders. Slechts de brouwers, de wevers, de aanslagers en de smeden hadden elk jaar één gezworene in de stadsraad aan te duiden. Hierboven zinspeelden wij er reeds op hoe te Dinant het rijke ambacht der koperslagers een bevoorrechte positie innam. In Mechelen waren het vooral gegoede stiellui uit de draperie-ambachten of bakkers, vleeshouwers en brouwers die als schepenen werden aangesteld. Enkele gegoede families monopoliseerden er de leiding van de ambachten⁸².

Het overwicht van deze ambachten lag slechts ten dele aan hun getalsterkte. Hun suppoosten waren doorgaans ook de rijkste neringdoeners in de stad. Voor Leiden werd dit reeds op frappante

(78) De namen van de burgemeesters werden verzameld aan de hand van C.M. Dozy, *op. cit.*, J.F. Niermeyer, *art. cit.*, en J.L. Van Dalen, *De oudste regeringsvorm van Dordrecht*, in: BVGO, 4° s., III (1903), p. 225-178 (sic).

(79) *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470 met een vervolg van 1477 tot 1515*, ed. V. Fris, I (*Maatschappij Vlaamsche Bibliophielen*, 4° s., XII), Gent, 1901, p. 3-4.

(80) H. Van Werveke, *Gand*, p. 53-56; Id. *Ambachten en erfelijkheid (Mededelingen KVA, letteren, IV, 1)*, Antwerpen, 1942; Id., *De Gentse Vleeshouwers onder het Oud Regime*, in: *Handelingen Maatsch. Geschied. Oudheidk. Gent*, n.r. III (1948), p. 3-32; F. Corryn, *Het schippersambacht te Gent (1302-1492)*, in: *Handelingen Maatsch. Geschied. Oudheidk. Gent*, n.r., I (1944), p. 195-196.

(81) R. Van Uytven, *La Flandre et le Brabant, „terres de promission” sous les ducs de Bourgogne?*, in: *Revue du Nord*, XLIII (1961), p. 311.

(82) J. Molanus, *Historiae Lovaniensium libri XIV*, ed. P.F.X. de Ram (CRH in 4°), I, Brussel, 1861, p. 1270-1271, Bijlage cvii; H. Pirenne, *Histoire de la Constitution de la ville de Dinant*, p. 34-45; H. Joosen, *De arbeidersvertegenwoordiging in de Mechelse stadsraad in de XIIIe en XIVe eeuwen*, in: *Standen en Landen*, XXII (1961), p. 57-63.

wijze in het licht gesteld. De 8 procent der bevolking die meer dan 1000 lb. van 40 groten bezat in 1498 totaliseerde 70,6 procent van de ganse stedelijke rijkdom. Bij de bakkers bedroeg het percentage van dezen die meer dan 1000 lb. rijk waren echter 9,6, bij de kooplui 14,3, bij de wevers 26, bij de witlederbewerders 33, bij de brouwers 43,7 en bij de drapiers 50,4⁸³. Voor Ninove kan H. Vangassen voor 170 van de in de taxatie vermelde personen het beroep achterhalen. Daarvan dienden ongeveer 35 man uitgeschakeld omdat zij verscheidene beroepen en bedrijven combineerden. Uit zijn gegevens hebben wij deze die betrekking hebben op de beroepen die door minstens vijf personen vertegenwoordigd zijn, overgenomen⁸⁴:

	<i>totaal</i>	<i>laagste klasse</i>	<i>middenklasse</i>	<i>rijken</i>	<i>gemiddelde belasting</i>
drapiers	14	0	7	7	16
brouwers-waarden	19	0	10	9	13,75
boeren	6	0	4	2	12,6
beenhouwers	16	3	9	4	11,25
kleermakers	5	1	3	1	10,4
timmerlui	10	1	8	1	9
bakkers	10	4	5	1	7,8
volders	5	3	2	0	5,6
metselaars	5	3	2	0	5,2
handlangers	7	7	0	0	3,2
grondwerkers	8	8	0	0	2,3

De grote rijkdom was ongetwijfeld niet in handen van de actieve bevolking. Geen enkele groep evenaart bijvoorbeeld de gemiddelde belastingaanslag van de hoogste categorie: 20,5 s.p. Nochtans konden drapiers, brouwers-herbergiers, boeren en beenhouwers zich in een meer dan gewone welstand verheugen. Onder de gegoede middenstand moet men nog de kleermakers, timmerlui en bakkers rekenen. De kleinere middenstand bestond vooral uit ambachtsslui die geen eigenlijke handel meer dreven als volders en metselaars, terwijl de gewone dagloners de grote onbemiddelde massa uitmaakten. Te Mechelen vindt men dit beeld nagenoeg terug. Hier was de gemiddelde hoofdelijke bijdrage der hoogste klasse 143,75 groten en die der laagste klasse 23,33 groten. De vissers die wij konden identificeren, daar ze alsdusdanig vernoemd waren of aan de hand van vermeldingen elders als dusdanig bekend zijn, betaal-

(83) N.W. Posthumus, *De geschiedenis van de Leidsche lakenindustrie*, I, 's Gravenhage, 1908, p. 397.

(84) H. Vangassen, *op. cit.*, p. 122-124.

den gemiddeld 60,75 groten, de vleeshouwers 52,25 groten, de verwers 48,4 groten, de vetters 36,5 groten. Nog vrij welstellend waren de bakkers (29,8 groten), de brouwers (28,5 groten) en de tingieters (22,6 groten). Minder schitterend was de toestand der schoenmakers (16,8 groten), der bontwerkers (11 groten), der smeden en der tasmakers (8 groten). Onder de rijkste klasse te Namen trof men aan : de meier, edellieden, lombarden, handelaars, drapiers, brouwers, steenhouwers, nagelmakers, timmerlui en klerken, en onder de middenklasse : pottenbakkers, klerken, metsers, timmerlui, apotekers, nagel- en slotenmakers, smeden, kuipers en kalkovenmeesters. Even vaag blijven de gegevens voor Leuven. De hoogste categorie omvatte er o.m. bakkers, lakenkooplui, handelaars, wisselaars, renteniers, grondbezitters, taverniers, waarden en dergelijke. Bij de „middenstand” herkent men potgieters, goudsmeden, kousmakers, bakkers, lepelmakers, brouwers, verwers, taverniers en zo meer. In de laagste klasse wemelt het van gewone handwerkers en kleine neringdoeners : één lakenkoopman, goudsmeden, kleermakers, oud-kleerkopers, schoenmakers en -lappers, sporenmakers, tapijtwevers, beeldsnijders, rademakers, metsers, dekkers, smeden, bakkers, wijngaardeniers, klerken, enz. Ook te Geraardsbergen en te Luik waren vleeshouwers, visverkopers, bakkers en brouwers welstellender dan de overige ambachtslui⁸⁵.

Slechts voor Brugge is het mogelijk in 1316 een beeld te konstrueren dat de preciesheid der gegevens van Leiden benadert. Het is nochtans niet de bedoeling deze cijfers voor meer te laten gelden dan zij werkelijk waard zijn. Tenslotte blijven ook zij slechts een raming. In 1316 namelijk werden de ambachten opgeroepen voor de uitrusting van een oorlogsvloot en kent men aldus de contingenten die door de verschillende ambachtsgroepen en door de poorters in lijn gebracht werden⁸⁶. Anderzijds kan men de volledige getalsterkte der bakkers in dat jaar berekenen⁸⁷. Wanneer men aanneemt dat alle groeperingen krijgsknechten leverden in verhou-

(85) J. Demey, *De handarbeiders. I. De Middeleeuwen*, in : *Flandria Nostra*, I, Antwerpen, 1957, p. 204 en 239-240 ; R. Van Santbergen, *Les bons métiers des menuisiers, des boulangers et des brasseurs de la cité de Liège* (*Biblioth. Fac. Philos. & Lettres Univ. Liège*, CXV), Luik, 1949, p. 165-170.

(86) Over de uitrusting van deze krijgsvloot zie J. Verbruggen, *Een krijgsvloot uitgerust door de stad Brugge in 1316*, in : *Het Leger-De Natie*, V (1950), p. 505-511.

(87) H. Van Werveke, *Bronnenmateriaal uit de Brugse stadsrekeningen betreffende de Hongersnood van 1316*, in : BCRH, CXXV (1959), p. 413-510. Het totaal aantal bakkers die dat jaar brood verkochten bedroeg 184. Het aantal geleverde strijdkrachten van de bakkers was 16. Mogelijk was het aantal bakkers iets lager daar bepaalde bedrijven wellicht in de loop van het jaar op erfgenamen waren overgegaan. Daarom veronderstellen wij dat de ambachten voor elke 11 leden één soldaat leverden.

ding met het aantal hunner leden, bekomt men volgende getalsterkten. Bij wijze van proef werden naast de gegevens van 1316 deze geplaatst van 1340.

	1316	1340
wevers	1232	910
volders	704	575
scheerders	440	349
ververs	) 187	112)
lammijnwerkers		47) 178
viltwerkers		19)
schoenmakers	) 220	230)
zwartleertouwers		36) 266
vleeshouwers	264	168
vissers	176	125
timmerlui	) 198	191) 234
barbiers		43)
huidvetters	) 176	84)
witleertouwers		30) 161
Spaans lederwerkers		47)
smeden	) 264	178)
zilversmiden		51)
zwaardvagers		41) 297
tinnenpotmakers		27)
kaarsgieters	) 198	65)
matrassenmakers		79) 169
zagers		25)
metsers	) 209	92)
tegeldekkers		38)
strodekkers		37)
plakkers		22) 201
huisschilders		—)
loodgieters		12)
kuipers	) 132	58)
draaiers		49)
wielwerkers		24) 165
schrijnwerkers		34)

oudgrauwwerkers	)	63	)
riemmakers	)	80	)
paternostermakers	)	27	) 270
wolslagers	) 176	26	)
potbakkers	)	56	)
molenaars	)	18	)
touwslagers	)		)
oud-kleerkopers	) 165	140	) 165
hoedenmakers	)	25	)
schippers	)	131	)
zadelmakers en beeldsnijders	) 176	54	) 221
fruiteniers	)	36	)
wijnmeters	)	46	)
rijnwijnschroders	)	28	)
schroders	) 220		)
pijnders	)		)
makelaars	352		355
graanmeters	44		
beurzenmakers	)	53	)
tafelmakers	) 66		)
schedemakers	)		)
bakkers	176		125
handschoenmakers	)	60	)
lissecteetwevers	) 176	39	) 174
tijkwevers	)	75	)
kousmakers			21
snijders			187
boogmakers			22
poorters en andere ambachtslui	649		579
	<hr/>		<hr/>
	6600		6044

Het is onmiskenbaar dat de bevolking in 1316 groter was dan in 1340. In 1316, juist vóór de beruchte sterfte, kan zij ongeveer 40.000 zielen geteld hebben tegen ongeveer 35.000 in het midden

der eeuw⁸⁸. Dat deze berekening de werkelijkheid wel benadert, blijkt uit het verschil in de arbeidsstructuur tussen beide jaren; in 1316 was bijna 42 procent der ambachtslui rechtstreeks betrokken bij het draperiebedrijf, in 1340 slechts 32,5 procent. De Vlaamse draperie had sinds het begin der XIVe eeuw immers sterk geleden⁸⁹.

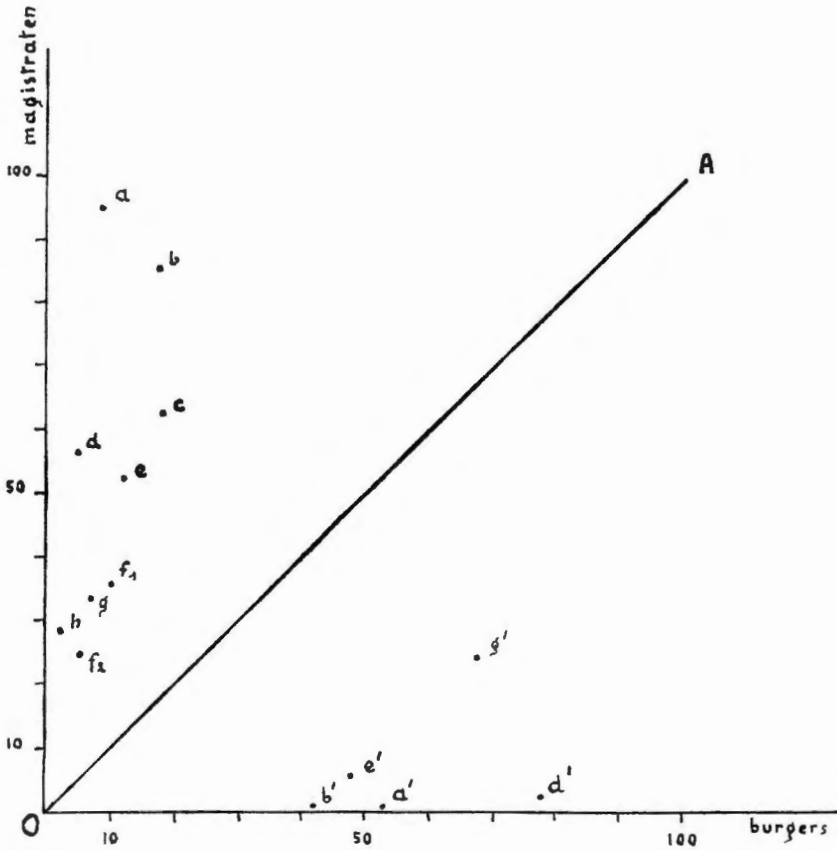
Wanneer men de getalsterkte der ambachten vergelijkt met de leningen die hun leden datzelfde jaar aan de stad toestaan, verkrijgt men volgend overzicht:

op ca. 550 poorters komen	282	geldschieters voor, hetzij één op ±	2
352 makelaars	39		9
ca. 40 matrassenmakers	4		± 10
ca. 50 lammijnwerkers	5		± 10
ca. 65 kaarsgieters	4		± 16
176 bakkers	7		25
ca. 60 paternostermakers	2		± 30
ca. 40 barbiers	1		± 40
ca. 200 schoenmakers	4		± 50
ca. 170 smeden	2		± 85
704 volders	4		176
1232 wevers	7		176
440 scheerders	2		220

Daarbij dienen nog de 264 beenhouwers vermeld die in groep 877 s. schonken. Het hele ambacht der bakkers met zijn 176 leden bracht slechts 817 s. op en dat was op deze van de makelaars na veruit de belangrijkste bijdrage.

(88) J. De Smet, *L'effectif des Milices brugeois et la population de la ville en 1340*, in: RBPH, XI (1933), p. 631-636. Over de levering van contingenten door de Brugse ambachten zie ook J.F. Verbruggen, *De organisatie van de militie te Brugge in de XIVe eeuw*, in: *Soc. Emulation Bruges*, LXXXVI (1949), p. 163-170, waar ondermeer uit blijkt dat de vermelding in de rekeningen van 1316 betreffende twee groeperingen van wielwerkers een vergissing is en met het eerste ambacht eigenlijk de wiltwerkers bedoeld zijn. Tevens wijst de auteur er op dat de getalsterkte der ambachten op grond van de geleverde contingenten slechts bij benadering te berekenen is daar hun afdelingen bijna onveranderd bleven in de XIVe eeuw. Niettemin blijkt uit de gegevens van de rekening van 1316 duidelijk naar voor te komen, dat H. Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën*, p. 347, het bij het rechte eind had als hij de raming van J. De Smet, *Les effectifs brugeois à la bataille de Courtrai en 1302*, in: RBPH (1929), p. 867, van een maximum van 25.000 inwoners als veel te laag verwerpt. H. Van Werveke, *Het bevolkingscijfer der stad Gent*, p. 351-354, berekent de Gentse bevolking in het midden der XIVe eeuw op ca. 56.000 zielen, gebruikmakend van een reductiecoëfficiënt van 4 zielen per weerbare man en met een toevoeging van ongeveer 7000 niet in de optelling begrepen personen. Voor Brugge, een handelsstad mag men de reductiefactor ongetwijfeld wat hoger nemen dan voor de industriestad Gent, maar anderzijds is het aantal der niet in de telling der weerbare mannen begrepen individuen te Brugge lager.

(89) Over de achteruitgang van de Vlaamse draperie, zie H. Van Werveke, *De omvang van de leperse lakenproductie in de veertiende eeuw* (Mededelingen KVA, letteren, IX, 2), Antwerpen, 1947.

a Namen 1444
 b Ninove 1408
 c Dordrecht 1399
 d Mechelen 1370
 e Leuven 1390

f¹ Brugge 1490
 g Kortrijk 1488
 h Gent 1320
 f² Brugge 1316

De punten a', b', d', e' en g' stellen de politieke vertegenwoordiging voor van de laagste bezitklasse in de overeenkomstige steden.

Is er een duidelijk verband tussen beroep en rijkdom, steeds weer wisten enkelingen dit verband te doorbreken en ondanks de korporatieve voorschriften die de gelijkheid tussen de ambachtsleden zochten te bewaren, zich in fortuin torenhoog te verheffen boven hun vakgenoten. Niet zelden zochten deze nieuwe rijken ook door hun levenswijze de patriciërs te evenaren en kochten zij landgoederen, hoven en aanzienlijke huizen ⁹⁰.

Praktisch overal hebben de kapitaalkrachtige burgers het politieke leven van de stad beheerst. Een vluchtige blik op bijgaande tabel over de verdeling der magistraatszetels in de verschillende vermogensklassen spreekt voor zich zelf.

Stad	datum	% hoogste klasse		% midden klasse		% lagere klasse	
		magistraat	bevolking	magistraat	bevolking	magistraat	bevolking
Namen	1444	95	8,5	5	38,5	0	53
Ninove	1408	85,75	17,5	14,25	40,2	0	42,5
Leuven	1390	52,4	12	41,6	40	6	48
Mechelen	1370	56,1	4,75	41,5	17,5	2,4	77,75
Dordrecht	1399	62,5	18				
Kortrijk	1488	33,3	6,9	42,3	26	24,4	67,1
Brugge	1316	25	5				
	1490	36	10				
Gent	1490	28,5(40?)	2(?)	(20?)			

De gegevens van de verschillende steden vergelijken is uiterst moeilijk daar de bases en de manier waarop zij berekend zijn, zo verschillend zijn. De verhouding tussen het percentage der rijken in de totale bevolking en het percentage der vermogenden in de magistraat werd in bijgaand schema visueel voorgesteld. Bij een evenredige politieke vertegenwoordiging zouden alle punten op de bissectrice OA komen te liggen, zodat de afstand tussen de lijn OA als maatstaf van het plutokratisch karakter der stadsbesturen kan gelden. Dadelijk vallen drie groepen van steden op. In Namen en Ninove, kleinere steden met een minder uitgesproken commerciële en industriële structuur, blijkt de politieke macht het sterkst gekoncentreerd in de handen der vermogensklasse. Leuven, Dordrecht en Mechelen vormen een middengroep. De Vlaamse handels- en nijverheidscentra, traditioneel aanzien als de burchten van de middeleeuwse democratie, blijven weliswaar nog ver af van een uitgesproken volksbewind of zelfs van een evenredige politieke vertegenwoordiging, maar zij hebben toch het minst uitgesproken plutokratisch karakter. Daarbij denkt men al dadelijk aan de nawerking van 1302 in Vlaanderen. In dit opzicht is het wel typisch hoe

(90) P. Rogghé, *Het Gentsche stadsbestuur*, p. 156-161; *Dagboek van Gent*, I, p. 292.

Brugge in 1316, kort na de triomf te Kortrijk, het dichtst de ware democratie benadert. Dit strookt trouwens met de vaststellingen van Prof. Van Werveke op andere gebieden. Ook de uitzonderlijke gunstige positie die de gezellen in de Vlaamse ambachten bekleedden en die ongetwijfeld een democratische tendens in de aanstelling der verkozenen heeft verwekt, ging blijkbaar terug op die zelfde overwinning van het gemeen in de vlakke bij Kortrijk⁹¹. Evenzo moet de verdwijning van de oppermachtige ondernemer ten voordele van de ontwikkeling van de kleine producenten en meester-wevers ten dele aan deze overwinning van 1302 geweten worden⁹². In Brabant daarentegen schijnt de lakenkoopman-ondernemer tot diep in de XVe eeuw een gewone verschijning te zijn geweest. Daarmee hangt samen dat de Gilde, de organisatie van de kooplui-ondernemers, veel langer levenskrachtiger is gebleven in de Brabantse steden⁹³. Verre van ons dit verschil in de evolutie van beide gewesten uitsluitend toe te schrijven aan de invloed van de overwinning van Groeningen. De pro-Franse politiek van Jan II en de pro-Engelse politiek van Jan III die zij lieten betalen door economische voordelen voor hun onderdanen⁹⁴, hebben er ongetwijfeld sterk toe bijgedragen de positie van de gildekooplui en draaiers in Brabant ook op politiek gebied te bestendigen.

Zelfs met de milderingen die in de XIVe eeuw aan de stedelijke inrichting, speciaal in Vlaanderen, werden aangebracht, bleven de „oude democratieën” overgeleverd aan een kleine groep plutokraten. Een stadsbestuur en een rechtbank gevormd door grondbezitters, renteniers, wisselaars, lakenmakers, wijnhandelaars, brouwers, beenhouwers, bakkers, enz., in één woord uit werkgevers en handelaars moet noodzakelijkerwijze een heel bijzondere opvatting hebben van het algemeen welzijn en de billijkheid. De regeling van prijzen en lonen, de beslechting van arbeidsgeschillen, de inning van belastingen, enz. waren aan hun beslissingen onderworpen. Hebben zij ongetwijfeld bij de uitvaardiging van maatregelen vaak de stem van hun geweten gevolgd of zijn zij dikwijls gezwicht voor de publieke opinie, — een opstand was zo nadelig voor de zaken, zoniet gevaarlijk voor hun levens—, onwillekeurig moest hun voor-

(91) H. Van Werveke, *De medezeggenschap van de knapen (gezellen)*, p. 18-19.

(92) H. Van Werveke, *De koopman-ondernemer in de Vlaamse lakennijverheid van de Middeleeuwen* (*Mededelingen KAV, letteren*, VIII, 4), Antwerpen, 1946.

(93) H. Vander Linden, *Les Guildes marchandes dans les Pays-Bas au moyen âge* (*Recueil travaux Fac. Philo. & Lettres Univ. Gand*, XV), Gent, 1896, p. 58-62 en 98.

(94) H. Laurent, *Un grand Commerce d'Exportation au moyen âge. La draperie des Pays-Bas en France et dans les Pays méditerranéens (XIIIe-XVe siècle)*, Parijs, 1935, p. 120-138 en 151 e.v.; J. De Sturler, *Les relations politiques et les échanges commerciaux entre le duché de Brabant et l'Angleterre au moyen âge*, Parijs, 1936, p. 376 e.v.

stelling van het algemeen welzijn, sterk gekleurd worden door de opvattingen van hun klasse. Zo was het wel alarmerend voor de te voeren prijzen- en lonenpolitiek dat de meest invloedrijke ambachtslui grotendeels de rijke neringdoeners uit de bevoorradingssektor waren! Het is bekend dat in de XVIe eeuw de stedelijke magistraten met enthousiasme ingaan op een van hogerhand bevolen loonstop, maar anderzijds zich zeer lauw betonen in de onderdrukking van monopolies en spekulaties in de voedingsmiddelen en bij de prijszetting⁹⁵. In alle steden bestonden praktische strenge verordeningen tegen werkweigeraars en stakers.

Was er niet *de jure* een minimum rijkdom vereist om politieke functies te bekleden zoals in de meeste Noordelijke steden, de toestand kwam *de facto* nochtans daar grotendeels mee overeen. Bovendien sloot de bestaande plutokratie ook in het Zuiden een zekere vorm van erfelijke oligarchie in, die in menig opzicht herinnert aan de „vroedschappen” in het Noorden. Het bestuur bleef immers in handen van een beperkt aantal rijkere families en slechts voor enkelingen was het weggelegd in de strijd om het bestaan een kapitaal te vergaren waardoor zij zich op gelijke voet konden plaatsen met de *beati possidentes*. Voorbeelden van de politieke overheersing van enkele rijke families liggen voor het grijpen. Te Brugge werd de schepenbank tussen 1302 en 1382, even goed als in de XIIIe eeuw, beheerst door een beperkt aantal families. Dertig procent der schepenfamilies uit deze jaren legde beslag op 61 procent der zetels. Van de 54 families die in de laatste decennia der XIIIe eeuw politieke ambten hadden weten te verwerven, vindt men er 85 procent op dezelfde plaatsen terug in de volgende eeuw. De grote schepenfamilies waren ook in de XIVe eeuw alle eerder gegoed. Drie daarvan, Bonin, Van Artrike en van de Walle, wisten in deze eeuw 157 magistraatsposten te bezetten en alle drie maakten zij reeds deel uit van de magistratuur vóór 1302⁹⁶. Te Gent waren de zetels van de twee schepenbanken uit de perioden 1361-1385 en 1425-1449 (telkens 650 ambten) bezet door respectievelijk 246 en 223 families⁹⁷. Het geslacht van Vaernewijck, lakenhandelaars en wisselaars, bezette tussen 1312 en 1337 16 schepenzetels en leverde ongeveer gedurende de helft van deze periode een stadsontvanger; de vleeshouwers Deynoot waren al niet bescheidener in hun ambities⁹⁸. In de jaren 1378-1403 leverden te

(95) R. Van Uytven, *De sociale crisis der XVIe eeuw te Leuven*, in: RBPH, XXXVI (1958), p. 368-369.

(96) J. Mertens, *De XIVde-eeuwse voornaamste Brugse schepenfamilies*, in: *Ons Heem*, XIV (1960), p. 233-236.

(97) Volgens de lijsten in het *Memorieboek der stad Gent*, p. 84-117 en 180-228.

(98) P. Rogghé, *Het Gentsche stadsbestuur*, p.144-146.

Leuven negenenvijftig families de 175 aan te stellen schepenen. Het geval van de familie Pynnock is welbekend. Tussen 1400 en 1504 leverde dit geslacht de bezetting voor 47 schepen-, 21 gilde-dekens- en 31 burgemeesterszetels en gedurende 63 jaar was een hunner meier in de stad⁹⁹. In Ninove zijn de 130 schepenzetels waarvan de titularissen bekend zijn uit de jaren 1420-1470, in handen van 31 families. Eénentachtig families bezetten de 135 magistratszetels te Kortrijk in de jaren 1475-1500. Te Brussel hadden 143 families tussen 1430 en 1455 de wethouders geleverd¹⁰⁰.

Uiteraard vervalt een kleine kliek gemakkelijker tot corruptie dan een uitgebreide vergadering, konstateerde reeds Tacitus, en in de middeleeuwse plutocratieën moeten dergelijke misbruiken waarschijnlijk legio geweest zijn. Bij bepaling ontsnappen dergelijke gedragingen grotendeels aan onze waarneming. Zowel vóór als na de zogenaamde „demokratische” revolutie bleef men alles afhandelen „onder vrienden”¹⁰¹. Hoe kan er van een daadwerkelijk eerlijk financieel bestuur en toezicht sprake zijn als nagenoeg alle leden van de regerende families afwisselend pachter van de stadsaccijnzen, stadsontvangers en leden van de stadsraad waren en vaak aan hun eigen verwanten en vennoten rekenschap moesten afleggen¹⁰²? Kenschetsend voor de hele situatie is de Leuvense financier Ard Vincke. Diens vader stond in nauwe betrekkingen met de stadswisselaar voor wie hij trouwens als borg optrad. Toen Ard in 1416-17 en volgende jaren stedelijk rentmeester werd gekozen, was hij de rechtstreekse overste van de stadswisselaar die in feite de geldelijke manipulaties uitvoerde. In 1437, 1443 en 1462 werd Ard bovendien gekozen tot schepen van de ambachten en was als dusdanig de rechtstreekse toezichter op zijn vroegere vrienden en ambtgenoten, de rentmeesters. Een der voornaamste taken van al deze magistraten was te waken dat de pachters der stedelijke belastingen geen onregelmatigheden begingen. Welnu, Ard zelf was in zijn ambtloze jaren accijnspachter en stond dan onder toezicht van Weeghebroet, de schuldenaar van zijn vader, en van zijn po-

(99) E. Poulet, *op. cit.*, p. 343.

(100) volgens de lijsten bij A. Henne-A. Wauters, *Histoire de la ville de Bruxelles*, II, Brussel, 1845, p. 519-522.

(101) volgens een uitdrukking gebruikt voor Brussel door F. Favresse, *op. cit.*, p. 92.

(102) In alle steden vindt men onder de accijnspachters talrijke leden van de regerende groep. Wij wezen er terloops op voor Gent. Voorbeelden voor Leuven hierna. Zoals te Brussel (F. Favresse, *op. cit.*, p. 154-155) was het óveral verboden terzelvertijd lid te zijn van de stadsraad en belangen te hebben bij de accijnsverpachtingen (H. Van Werveke, *De Gentsche stadsfinanciën*, p. 214-216); H. Vander Linden, *Histoire de la Constitution de la ville de Louvain*, p. 119. Zie in die zin ook P. Rogghé, *art. cit.*, p. 167-157, 159-160 en 163.

litieke vrienden in de stadsraad¹⁰³. Om de zaken te vergemakkelijken hadden de stedelijke rentmeesters hun votum te geven over de kandidaat-pachters en konden zij aldus ongewensten wegwerken ten voordele van hun eigen vrienden¹⁰⁴. Daarnaast hadden de magistraten nog allerlei bijkomende profijtjes en lieten zij zich waar-schijnlijk goed de handen vullen. Het is pikant om zien hoe Gord Boxhoren in de jaren 1390-1392 stadsrenten overneemt van vreemdelingen tegen steeds dalende prijzen. Het krediet van de stad was op dat ogenblik zeer slecht en vele rentehouders werden niet betaald. Boxhoren die als lid van de stadsraad en als rentmeester genoeg invloed had kon zich natuurlijk laten uit betalen¹⁰⁵. Bovendien konden de magistraten zelf optreden als leveranciers van de stad, terwijl zij ongetwijfeld voor de bestellingen die zij bij derden deden een aardige stuiver op zak staken. Slechts één maal komt in de Leuvense stadsrekeningen een ristourne voor door een handelaar aan de stad toegestaan voor haar aankopen¹⁰⁶. Zouden er werkelijk niet meer toegestaan zijn?

De korruptie van de Gentse bestuurders uit de eerste helft der XVe eeuw kwam op ontstellende wijze aan het licht bij een onderzoek in 1451-1452. Kan men allicht de aantijgingen als deze tegen Lieven van der Palen, vleeshouwer, die vroeger *zo aerm ende zo belast van zo grooten sculden* was en op vijf, zes jaar genoeg geld had binnengepalmd om *den staet van eenen simpelen ruddere* te onderhouden, of deze tegen Jan van Siccleer en Jacob vanden Hane, die *ghierechlic ende qualic gheregeert* zouden hebben, als lasterpraatjes die gemakkelijk uit de volksmond komen, terzijde schuiven, anderzijds zijn er genoeg positieve bewijzen aanwezig, hetzij in de stedelijke boekhouding hetzij door de getuigenis van rechtstreekse betrokkenen, om hen niet vrij te laten uitgaan. Het staat vast dat de regeerders zich de stadsgelden toe eigenden door de uit de delen aalmoezen in geld of goederen achter te houden of door zich gewoon meer aan vergoedingen laten uit te betalen dan waarop zij recht hadden. Sommigen trokken met stadsmaterialen particuliere woningen en werkplaatsen op of lieten de door de stad betaalde arbeiders voor zich werken. Jan van Siccleer kocht wijn voor

(103) Stadsarch. Leuven, stadsrekeningen *ad annos* en 4996 bis, f. 35 (anno 1378), 7706 (31 januari 1393 en 4 maart 1398).

(104) A.G.B. Schayes, *Analectes archéologiques, historiques, géographiques et statistiques concernant principalement la Belgique*, Antwerpen, 1857, p. 393-394.

Konkrete voorbeelden van dergelijke praktijken in *Dagboek van Gent*, I, p. 291 en II, p. 249.

(105) Stadsarch. Leuven 7705 (27 oktober en 16 december 1390) en 7707 (19 juni en 18 juli 1391, 16 en 20 juli 1392). Ook in Gent trokken de bestuurders gelden op om de stedelijke schuldeisers te laten betalen (*Dagboek van Gent*, II, p. 241).

(106) Stadsarch. Leuven 4996 bis, f. 164 v°.

eigen gebruik die hij als *presentwijn* bij de stad in rekening bracht ; hij ging zelfs zo ver dat hij tijdens zijn rentmeesterschap de stedelijke rekeningen vervalste ¹⁰⁷. Dat dit alles zo veel jaren mogelijk was, bewijst hoe de controle op het beheer der stadsgelden ook in de korporatieve periode zeer denkbeeldig was. Het publiek voorleggen der stadsrekeningen dat in de meeste steden was voorgeschreven, kon daar weinig aan baten. De gewone man, als hij er al de moed toe had en over de tijd zou beschikken, begreep van het duistere gedoe van muntherleidingen en cijferwerk toch niet veel. Dezen die beter op de hoogte waren, behoorden doorgaans tot de ingewijden die verkozen te zwijgen. Zelfs het nazicht van de rekeningen door de vorstelijke ambtenaren bood geen voldoende waarborg. Men kon met de baljuw en de Bourgondische ambtenaren gemakkelijk tot een vergelijk komen. Zij werden trouwens voor een goed deel uit de leidende burgerij gerekruteerd ¹⁰⁸. In Brabant en waarschijnlijk ook in de meeste andere gewesten was de hertog er, uitgezonderd in enkele buitengewone omstandigheden, nooit in geslaagd een daadwerkelijke en konstant toezicht op de stadsgelden te bekomen, Pas vanaf de laatste decennia der XVe eeuw leveren enkele steden uit deze gewesten regelmatig hun rekeningen in bij de Rekenkamer ¹⁰⁹.

Naast de financiële knoeierijen stelde men te Gent in 1451-52 vast dat de bestuurders hun macht misbruikten om, mits klinkende munt, het buitenpoorterschap te verlenen aan kandidaten die aan de door de keuren vereiste voorwaarden niet voldeden. Een onder hen, de Joodse wisselaar van Siccleer, ontving van het Lombardengenootschap van Pieter de Besucis 10,5 lb. groten om te beletten *datter ander lombarden ghescepen waren te comen binnen deser stede* ¹¹⁰. De benoemingen van stadsklerken en -knapen gebeurden eveneens slechts tegen geldelijke tegemoetkomingen. Erger nog de rechtspraak der schepenen was te koop. In 1451 klaagt de hertog er over *Wat wilder vonnessen men te Ghent wijst om goet ende*

(107) *Dagboek van Gent*, I, p. 132-149, 285-297 en II, p. 240-249.

(108) *Dagboek van Gent*, I, p. 56 en II, p. 247 ; J. Bartier, *Légistes et gens de finances au XVe siècle. Les conseillers des ducs de Bourgogne, Philippe le Bon et Charles le Téméraire* (*Mém. ARB, lettres*, L, 2), Brussel, 1955, p. 56-92 en 135-179.

(109) L. Gachard, *Inventaire des archives des Chambres des Comptes*, I, Brussel, 1837, p. XIV-XVI en A. Pinchart, *Inventaire des archives des Chambres des Comptes*, V, Brussel, 1879, p. IV-VI, p. 50-159 en p. 282-285.

(110) *Dagboek van Gent*, I, p. 41 en 293 en II, p. 241. Deze tekst spreekt van een lombard, *Pieter Besuitts*. In de jaren 1441-1460 was de tafel van lening echter te Gent in handen van de familie Boba. Waarschijnlijk was Pieter de Besucis de man achter de schermen, want ook te Leuven weet hij zich door de Boba's een aandeel in hun bedrijf te laten toe kennen (G. Bigwood, *Le régime juridique et économique du commerce de l'argent dans la Belgique du moyen âge* (*Mémoires ARB, lettres*, 2e s., XVI, Brussel, 1921-1922, I, p. 344 en II p. 66 en 77-78).

gheldt en ...hoe scepenen 't recht vercoopen¹¹¹. Zij lieten zich schaamteloos steekpenningen en geschenken in natura, gaande tot 100 lb. en meer, toestoppen door de pleitende partijen en lieten zich door de beschuldigten omkopen. Onder de bedreiging van een veroordeling persten zij zelfs geld af van onschuldigen¹¹².

Ondanks de herhaalde opstanden en hervormingen keerde de politieke macht telkens terug in de handen der kapitaalkrachtigen. Men was weliswaar niet blind voor de gebreken van de bestaande instellingen maar desondanks slopen zij telkens vrij snel in de stedelijke organisatie terug in. In de structuur zelf der bestuurlijke en politieke inrichting lagen de kiemen van de zich steeds hernieuwende oligarchische en plutokratische regeringsgroepen. Het was immers normaal dat de ambachtslieden met ontzag en eerbied opkeken naar hun rijkere en dus bekwamere beroepsgenoten en dat zij hen bij voorkeur tot hun politieke vertegenwoordigers aanstelden. Zo waren de wevers en volders die te Gent in de schepenbank zetelden doorgaans verre van proleten¹¹³. Geld en geschenken waren trouwens probate middelen om zich te laten verkiezen. Ofschoon de stadsordonnanties zeer streng optraden tegen de *persone die vortane in enegen tide enech goed gave ocht geloeften dade van goede ochte van gelde, in wat manieren dat ware, omme enech ambacht dat der stat toebehoert, weert van gesworenscape, van dekenien...*, aldus te Leuven zowel vóór als na de democratische omwenteling¹¹⁴, — toch moeten deze praktijken veel voorgekomen zijn. Te Leuven en te Brussel zijn, weliswaar van vóór de democratische hervormingen, kontrakten bekend waarbij een aantal kiezers zich verbinden de hun later aan te duiden kandidaten te steunen¹¹⁵. In Gent zijn uit de eerste helft der XVe eeuw precieze feiten voorhanden. De kandidaten stopten de stedelijke kiezers voor of na hun aanstelling geldsommen toe, of delikater, boden hun echtgenoten een geschenk aan, liefst in de vorm van kostelijke sieraden. De hoofddekens die de vier stedelijke keuzemeesters aanstelden, eisten van dezen een eed of een waarborg dat zij de door hen aanbevolen kandidaten zouden voordragen. Bovendien wisten zij het zo aan boord te leggen dat zij zelf na hun ambtsperiode

(111) *Dagboek van Gent*, I, p. 287, 291, 117 en 119.

(112) *Dagboek van Gent*, I, p. 104 en 289 en II, p. 240-241.

(113) P. Rogghé, *Het Gentsche stadsbestuur*, p. 160-161.

(114) *De Brabantische Yeesten*, I, p. 822, clxxxv (19 maart 1341) en II p. 572, lxxxix (1 september 1360); H. Vander Linden, *Histoire de la Constitution de la ville de Louvain*, p. 172-173 (23 april 1373).

(115) A. Verkooren, *Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant et de Limbourg et des pays d'Outre-Meuse*, I, 3 en 4, Brussel, 1912, n° 1263 (20 juni 1357) en n° 2406 (10 juni 1366). Zie ook J. Cuvelier, *op. cit.*, p. 142-144, F. Favresse, *op. cit.*, p. 138.

respektievelijk als eerste schepen en als stadsontvanger werden benoemd¹¹⁶. Dat de schepenen in laatste instantie door de vorst of zijn gevolmachtigden dienden aangesteld te worden, doet hieraan weinig af, want zij dienden hun keuze te doen uit een door de stad voorgelegde lijst. Maar ook deze vorstelijke ambtenaren waren niet wars van omkoperij. Reeds Jan zonder Vrees was tegen de verkoop van het schependom door zijn kommissarissen opgekomen en Filips de Goede moest daartegen nogmaals maatregelen nemen in 1432 en 1446¹¹⁷. De vorstelijke kommissaris, meester Joris de Bul, ontving in augustus 1448 50 lb. uit de stadskas om bepaalde kandidaten te helpen benoemen¹¹⁸. De Antwerpse schepenkerk, Jan van Boendale, die de toestanden beschreef van het nog patricische stedenbestuur in Brabant vóór het midden der XIVe eeuw, trok van leer tegen hen

*die scependom copen diere
om tfordeel dat men daer in vindt,
om haers zelfs winnen en baten
ende ghemein orboer achterlaten*¹¹⁹.

In het korporatieve Vlaanderen der XVe eeuw was dit echter tot een systeem uitgegroeid: *Men cochte de commissie jeghen den cancellier omme de wetten te vermakene, en danne so moesten zijt coo-*

(116) *Dagboek van Gent*, I, p. 288 en II, p. 83, 147 en 246.

(117) I.L.A. Diegerick, *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville d'Ypres*, III, Brugge, 1856, p. 294-295, Bijlage J en Alg. Rijksarch. Brussel, Rekenkamer, 31423: *aussy y a-l'en mis en loy diverses personnes par importunité de prières et autrement, et tellement procédé ou fait de renouvellement desdictes loys que plusieurs haynes et rancunes s'en sont engendrés et nozdictes villes et chastellenies, dont inconvéniens se pourroient soudre en temps à venir.* (1 oktober 1414). Dezelfde ordonnantie keert zich ook tegen de overdreven geldelijke eisen die de kommissarissen aan de steden stellen; L. Gilliodts-Van Severen, *Inventaire des archives de la ville de Bruges*, IV, Brugge, 1876, p. 523 (18 januari 1432).

Op 18 januari 1446 drukt Filips zich als volgt uit: *Comme depuis aucun temps il soit venu à nostre congnoissance et par le rapport de plusieurs, et aussi par la fame et commune renommée qui en est, que... qui de par noz ont esté ordonnez pour le renouvellement des lois de nostre pays de Flandres, ont prys et receu, oultre et pardessus leurs gaiges ordinaires, de ceulx qu'ilz ont mis et ordonnez au gouvernement desdictes loys, plusieurs dons et bienfais, tant d'or, d'argent, vaiselle, chevaulx, draps, comme aultres choses, et mainte fois ont mis en lois ceulx qui plus en donnoient, sans avoir regardt à leur pseudommie et soffisance; pour quoy pluseurs, combien qu'ilz n'en feussent dignes, ont, par moyen de dons et promesses, contenu et venu au gouvernement des loys, et pareillement pris en recue dons et bienfais de ceulx qui ont eu à besoignier devant eulx...* Deze akte vindt men op de eerste bladzijden van de rekeningen der Vlaamse steden uit die jaren (Alg. Rijksarch. Brussel, Rekenkamer, 31440 (rek. Aalst 1446-1447), 32178 (rek. Blankenberge 1445-1446), 34381 (rek. Eeklo 1445-1446), enz.).

(118) *Dagboek van Gent*, I, p. 133.

(119) Jan van Boendale, *Jans Teestyne*, ed. F.A. Snellaert, in: *Nederlandsche Gedichten uit de 14e eeuw*, Brussel, 1896, vv. 1133-1136.

pen die in de wet worden...¹²⁰. In enkele steden was de keuze van de vorst niet beperkt door de voordracht van de kandidaten door stedelijke kiezers. De Bourgondische centralisatiepolitiek zal dit gebruik meer en meer pogen in te voeren met het gevolg dat de corruptie er slechts groter om werd. Ieper bijvoorbeeld, waar de vorstelijke afgevaardigden alleen de wet vernieuwden, bleef er evenmin van gespaard¹²¹.

Omgekeerd, de magistraatsbenoemingen die aan de vorstelijke inmenging ontsnapten werden daarom niet minder door geld en geschenken beïnvloed. Niet zelden stelden de ambachten te Gent eigenmachtig schepenen aan in de XIVe eeuw zonder dat zij in wezen verschillen van dezen op normale wijze benoemd¹²². In 1451 beschuldigde Filips de Goede de Gentse dekens ervan dat zij *eenen zekeren tyt al de wet ende alle officie zelve ghemaect hebben, up ghelooften ende verbanden die zy hemlieden doen om ghiften ende om ghelt*¹²³. De Leuvense gezworenen, eveneens uitsluitend door de stedelingen verkozen, vertonen volledig hetzelfde karakter als de schepenen, met wie zij na hun ambtstijd doorgaans van zetel wisselen.

De fundamentele reden van het monopolie der rijken in het stadsbestuur lag echter in de onbezoldigdheid der magistraatsfuncties. Te Leuven kregen de burgemeesters geen enkele vergoeding in de XIVe eeuw buiten een paar handschoenen om in de processie te gaan¹²⁴. In Gent waren de vergoedingen voor de ambtenaren zo gering dat een hunner bekende *dat hij up zijn pentioen niet en hadde willen dienen*¹²⁵. Ook te Dinant waren de magistraten onbezoldigd¹²⁶. De gewone handwerker die tegen dag- of stukloon moest zwoegen om zijn gezin in het leven te houden was ipso facto uitgesloten van elke bestuursfunctie en zelfs voor de kleine zelfstandige ambachtsman waren regelmatige afwezigheden uit zijn werkwinkel doorgaans onmogelijk. Dat was trouwens de reden waarom in het Noorden de census zou ingevoerd zijn en men in 1522 te Doornik de ambachtslui uitsloot uit de magistratuur¹²⁷.

(120) Olivier van Dixmude, *Merkwaardige gebeurtenissen vooral in Vlaenderen en Brabant* (1377-1443), ed. J. Lambin, Ieper, 1835, p. 89 en 129.

(121) I.L.A. Diegerick, *op. cit.*, III, Bijlage M, p. 309-316.

(122) P. Rogghé, *art. cit.*, p. 155.

(123) *Dagboek van Gent*, I, p. 110 en 117; L. Gachard, *Collection de documents inédits concernant l'histoire de la Belgique*, III, Brussel, 1834, p. 99 (manifest van Filips de Goede tegen Gent 31 maart 1452).

(124) H. Vander Linden, *op. cit.*, p. 112.

(125) *Dagboek van Gent*, I, p. 286 en 292.

(126) H. Pirenne, *Histoire de la Constitution de la ville de Dinant*, p. 53.

(127) L. Gachard, *op. cit.*, III, Brussel, 1835, p. 27-28; In het Noorden vreesde men dat zij *om der neringhe wille* hun functie zouden verwaarlozen (P.J. Blok, *op. cit.*, p. 150).

De triomf van de korporatieve rechtsorde heeft in de laat-middeleeuwse steden geen vrijheid en gelijkheid voor iedereen gebracht. Door de eis der geboorte te vervangen door het overwicht van de rijkdom heeft de XIVe eeuw de gebreken van het vorige regime, de corruptie en het klassebewind niet verbannen. Was het plutokratisch karakter van het stadsbestuur in Vlaanderen wellicht enigszins gemilderd door de nawerking van de opzienbarende overwinning van 1302, overal toch bleef de overgrote massa der bevolking overgeleverd aan een kleine groep oppermachtige bestuurders, rechters, werkgevers en leveranciers. De rijke ambachtsmeesters, die van de magistraatsleden eigenlijk nog het dichtst nabij het volk stonden, gaven zich alle moeite om met de vroegere machthebbers, met wie zij trouwens heel wat belangen gemeen hadden, op gelijke voet te staan en hen in de stadsraad te steunen. Het onderscheid tussen de korporatieve steden van het Zuiden en de aristokratische steden van het Noorden was grotendeels slechts statutair. In werkelijkheid waren de toestanden nagenoeg dezelfde.